

Konsekwencje edukacji seksualnej

Analiza skuteczności edukacji seksualnej
w Europie Zachodniej
i państwach skandynawskich

Filip M. Furman, Gabriela Szewczuk

RAPORTY INSTYTUTU ORDO IURIS

Konsekwencje edukacji seksualnej

Analiza skuteczności edukacji seksualnej
w Europie Zachodniej
i państwach skandynawskich

www.ordoiuris.pl

Konsekwencje edukacji seksualnej

Analiza skuteczności edukacji seksualnej
w Europie Zachodniej
i państwach skandynawskich

Redakcja naukowa:

Filip M. Furman

Tymoteusz Zych

Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris

Warszawa 2020

Redaktorzy naukowi:

dr Filip M. Furman
dr Tymoteusz Zych

Autorzy:

Gabriela Szewczuk
dr Filip M. Furman

Recenzja:

prof. dr hab. Aleksander Nalaskowski

Opracowanie graficzne:

Ursines - Agencja Kreatywna. Błażej Zych

Współpraca graficzna:

Bartłomiej Mortas

Wydawca:

Fundacja Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris
ul. Zielna 39, 00-108 Warszawa
www.ordoiuris.pl

ISBN: 978-83-959177-5-2

© Copyright 2020 by Fundacja Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris

Spis treści

1. Wprowadzenie	6
2. Główne tezy raportu	7
3. Podział programów edukacji seksualnej	9
4. Edukacja seksualna w państwach europejskich	11
5. Brak skuteczności edukacji seksualnej – analiza statystyczna	14
6. Studium przypadku	21
Szwecja	21
Niemcy	24
Długookresowa analiza państw europejskich	26
7. Edukacja seksualna w perspektywie kształcenia i wychowania	39
8. Aspekt prawny – edukacja seksualna w kontekście pornografii	48
9. Podsumowanie i wnioski: szkodliwy wpływ edukacji seksualnej typu C	51
Bibliografia	53
Biogramy autorów i redaktorów	55

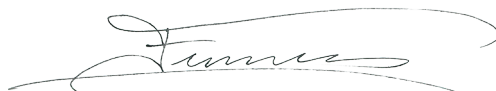
1. Wprowadzenie

Modele edukacji seksualnej obecnie funkcjonujące w większości państw europejskich są bardzo zróżnicowane pod kątem przekazywanej treści. Znajdują się wśród nich z jednej strony programy mające na celu wychowanie dzieci oraz młodych ludzi stających na progu dorosłości uczące odpowiedzialności, szacunku i respektowania godności ludzkiej – do tej grupy zalicza się między innymi polski przedmiot „wychowanie do życia w rodzinie”. Z drugiej strony wiele innych modeli w sposób ocierający się o wulgarność przedstawia uczniom biologiczne aspekty seksualności, pochwała koncentrację na zaspokajaniu popędów pomijając uczuciowy, odpowiedzialny i rodzicielski aspekt relacji, a w konsekwencji promuje przedmiotowe traktowanie drugiego człowieka.

W Polsce próby przekształcenia obecnego od wielu lat w polskich szkołach modelu edukacji seksualnej w skrajnie zideologizowany model oparty na kontrowersyjnych wytycznych Światowej Organizacji Zdrowia, stanowiący jeden z powyższych niebezpiecznych modeli mieszczących się w paradygmacie tzw. „kompleksowej edukacji seksualnej”, przybrały na sile szczególnie od czasu podpisania przez prezydenta Warszawy tzw. „Deklaracji LGBT+” („Warszawska polityka miejska na rzecz społeczności LGBT+”), w której zakładano wprowadzenie w warszawskich szkołach edukacji seksualnej w powyższym modelu. W ostatnim czasie pewnym okazało się, że założenia, m.in. dotyczące edukacji, zawarte w „Deklaracji LGBT+”, nie stanowiły tylko pewnego rodzaju wskazówek czy ogólnych wytycznych, ale są realnym narzędziem, z którego wykorzystywania urzędnicy warszawskiego ratusza rozliczają burmistrzów dzielnic. Możemy się spodziewać, że tendencje, pojawiające się obecnie w Warszawie, mogą pojawić się także w innych miastach Polski.

Wprowadzenie obowiązkowej edukacji seksualnej zwykle uzasadnia się jej pozytywnym wpływem na zdrowie seksualne i świadomość społeczną w tymże zakresie. Jednak, wbrew obiegowej opinii, „korekcyjny” wpływ edukacji seksualnej typu C jest co najmniej nieoczywisty. Najczęściej bowiem to właśnie w państwach, w których obowiązują najbardziej permissive modele edukacji seksualnej, sytuacja społeczna w zakresie liczby przeprowadzanych aborcji, skali zapadania na choroby przenoszone drogą płciową czy wskaźniki przestępstw o charakterze seksualnym, ma się przeciętnie lub gorzej niż w pozostałych krajach, co podważa skuteczność tej formy edukacji nawet wobec podstawowych celów, jakie w teorii ma spełniać.

W niniejszym raporcie zgromadziliśmy informacje na temat zakresu i rozpowszechnienia różnych modeli edukacji seksualnej, przedstawiliśmy zastosowane w innych krajach metody doprowadzania do rozpowszechnienia edukacji seksualnej typu C, a także obszernie statystyki opisujące wskaźniki skuteczności powszechnego wprowadzenia tego typu zajęć w różnych krajach Europy. Pragniemy, aby niniejszy raport stał się materiałem referencyjnym dla wszystkich, którzy chcieliby poznać oparte na dowodach argumenty za lub przeciw poszczególnym modelom edukacji seksualnej.

dr Filip M. Furman

2. Główne tezy raportu

01 Programy edukacji seksualnej różnią się w zależności od treści i sposobu jej prezentowania – występuje spektrum od treści opartych na przygotowaniu do tworzenia relacji, przez treści biologiczne, po treści techniczne, niezwykle szczegółowe, ocierające się o pornografię.

02 Pomimo pewnych elementów wspólnych (m.in. zapobiegania nastoletnim ciążom czy zapadalności na choroby przenoszone drogą płciową) poszczególne modele edukacji seksualnej różnią się również stawianymi sobie celami – istnieje rozbieżność pomiędzy edukacją promującą wstrzemięźliwość seksualną, a tymi promującymi tzw. „rozwój seksualny”.

03 Przeciętny wiek inicjacji seksualnej wynosi w Polsce ok. 18 lat, podczas gdy w Niemczech czy Szwecji jest to niemal dwa lata mniej.

04 Wskaźnik nowo wykrytych przypadków zakażenia WZW C na 100 tys. mieszkańców wyniósł w 2014 roku dla Polski 9,3, zaś w Szwecji 18,5 – czyli ponad dwa razy więcej.

05 Wskaźnik przestępstw o charakterze seksualnym, w tym gwałtów, na 100 tys. mieszkańców, wyniósł w 2017 r. w Polsce w przybliżeniu 8, w Niemczech 42, w Danii 83, a w Szwecji aż 189!

06 Światowa Organizacja Zdrowia oraz Unia Europejska promują najdalej idący, zwulgaryzowany model tzw. kompleksowej (typ C) edukacji seksualnej – staje się on dominującym modelem w krajach UE.

07 Wśród większości krajów europejskich, które przyjęły model edukacji seksualnej typu C, wskaźniki przemocy seksualnej, ciąż nieletnich czy zakażeń chorobami przenoszonymi drogą płciową są wyższe, niż w krajach, które pozostały przy modelu edukacji typu A.

08 Dostępne dane wskazują na nieskuteczność edukacji seksualnej typu C.

09 W programie przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” znajduje się m.in. zrozumienie przemian okresu dojrzewania i pokonywanie związanych z tym okresem trudności, znajomość chorób przenoszonych drogą płciową (ich specyfiki, rozwoju i objawów, a także drogi przenoszenia zakażenia i zasad profilaktyki) oraz umiejętność obrony własnej intymności i nietykalności seksualnej oraz szacunek dla ciała innej osoby. Tak więc argument, jakoby zmiana modelu edukacji seksualnej była w Polsce konieczna ze względu na niedostatki obecnego systemu względem propozycji np. WHO jest nietrafiony.

10 Treści objęte przedmiotem wychowania do życia w rodzinie w ramach lekcji biologii obejmują m.in. budowę męskiego i żeńskiego układu rozrodczego, proces zapłodnienia i ciąży, etapy rozwoju człowieka, a także chorób układu rozrodczego. Wprowadzenie nowego modelu edukacji seksualnej nie może więc w merytoryczny sposób rozszerzyć wiedzy przekazywanej uczniom w tym zakresie.

3. Podział programów edukacji seksualnej

Najczęściej spotykanym w literaturze podziałem programów edukacji seksualnej (dalej również jako: ES, *sexed*) według ich treści i stopnia „kompleksowości” jest podział zaczerpnięty ze standardów WHO, zwany również podziałem ABC. Poszczególne typy programów są w nim definiowane w następujący sposób¹:

1. Typ A, ang. *Abstinence-only sex education*
„Programy, które przede wszystkim lub wyłącznie ukierunkowane są na zachowanie abstynencji seksualnej przed zawarciem związku małżeńskiego, określane hasłem «jak powiedzieć nie» albo «tylko abstynencja seksualna» (typ 1.)”.
2. Typ B, ang. *Biological education*
„Programy, w których zwraca się uwagę na abstynencję seksualną jako zachowanie opcjonalne, ale także przedstawiane są zasady antykoncepcji i bezpiecznego seksu. Programy te często określane są jako «ogólna edukacja seksualna» w odróżnieniu od programów typu «tylko abstynencja seksualna» (typ 2.)”.
3. Typ C, ang. *Comprehensive sexual education*
„Programy zawierające elementy programów typu 2., ale przedstawiające je w szerszej perspektywie w odniesieniu do wzrostu i rozwoju osobniczego oraz seksualnego. Tego typu programy określane są w tym opracowaniu jako «kompleksowa edukacja seksualna» (typ 3.)”.

Potrójnym podziałem typów edukacji seksualnej posługuje się również Amerykańska Akademia Pediatrii², natomiast organizacja IPPF (*International Planned Parenthood Federation*) dokonuje podziału jedynie na edukację promującą abstynencję seksualną (*abstinence-only education*) oraz edukację tzw. kompleksową (*comprehensive sexuality education*)³. WHO wskazuje ponadto na geograficzny czy też kulturowy trend występowania poszczególnych typów edukacji seksualnej – w Europie najczęściej spotykana jest edukacja typu C, natomiast w Stanach Zjednoczonych dominuje edukacja typu A i B. Warto dodać, że to właśnie edukacja seksualna typu C, tj. kompleksowa, jest obecnie forsowana przez Światową Organizację Zdrowia i organy Unii Europejskiej.

1 Biuro Regionalne Światowej Organizacji Zdrowia dla Europy i Federalne Biuro ds. Edukacji Zdrowotnej w Kolonii (BZgA), Standardy edukacji seksualnej w Europie, 2010, s. 15.

2 J.F Hagan, D.W Kaplan et al., *Sexuality Education for Children and Adolescents*, American Academy of Pediatrics, Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health and Committee on Adolescence, "Pediatrics", 108 (2001), s. 498-502.

3 M. Cardinal, D. Braeken, T. Shand, A.M. Drew, K. Watson, *From evidence to action: Advocating for comprehensive sexuality education*, International Planned Parenthood Federation, 2009.

Różne są też założenia i cele, jakie programy edukacji seksualnej mają realizować. Jak podkreśla samo WHO, programy edukacji seksualnej typu C – w przeciwieństwie do programów A i B – nie są zorientowane na wymierne rezultaty, lecz na poprawę tzw. „zdrowia seksualnego”. Jednak w myśl twórców koncepcji kompleksowej edukacji seksualnej, wymierne rezultaty nie oznaczają już wyłącznie ograniczania kontaktów seksualnych (mierzonego przy pomocy wskaźników takich jak wiek inicjacji seksualnej, liczba partnerów czy częstotliwość kontaktów seksualnych). Na drugi plan schodzi teraz nawet cel zmniejszenia częstotliwości zachorowań na choroby weneryczne, ciąż wśród nieletnich czy aborcji, a „zdrowie seksualne” definiowane jest jako „dobrostan seksualny”.

„W tym miejscu należy podkreślić, że program typu 3. opiera się na filozofii różnej od tej charakterystycznej dla modeli typu 1. i 2. **Te ostatnie programy są bardziej zorientowane na wymierne rezultaty.** Istotne pytania dotyczące oceny programów typu 1. i 2. obejmują następujące kwestie: „Czy stosowane programy opóźniają wiek, w którym dochodzi do pierwszego kontaktu płciowego?”, „Czy powodują zmniejszenie liczby partnerów seksualnych?”, a nawet „Czy powodują zmniejszenie częstości kontaktów seksualnych?”. W Europie edukacja seksualna jest przede wszystkim ukierunkowana na rozwój indywidualny, podczas gdy w USA głównie na rozwiązywanie problemów bądź zapobieganie im”⁴.

Znamienna jest również zmiana pierwotnej definicji „zdrowia seksualnego” z 1972 r., jaka została wprowadzona przez WHO w 2002 r. – w nowej definicji podkreśla się, że zdrowie seksualne „nie jest jedynie brakiem choroby, zaburzeń funkcji bądź ułomności”, a „wymaga pozytywnego i pełnego szacunku podejścia do seksualności oraz związków seksualnych, jak również do możliwości posiadania dających przyjemność i bezpiecznych doświadczeń seksualnych”, a ponadto „nie koncentruje się na potencjalnie negatywnych aspektach, tak jak to się często dzieje w literaturze przedmiotu dotyczącej np. HIV lub AIDS”. Wskutek takiego zdefiniowania „zdrowia seksualnego” również edukacja seksualna (w szczególności typu III) nie jest skoncentrowana na eliminowaniu lub ograniczaniu negatywnych skutków ryzykownych zachowań seksualnych, lecz na indywidualnej „satysfakcji i przyjemności”.

„Podstawowym celem edukacji seksualnej jest skupienie się na seksualności jako pozytywnym ludzkim potencjale i źródle satysfakcji i przyjemności. Jasno uznawana potrzeba zdobycia wiedzy i umiejętności niezbędnych do zapobiegania chorobom staje się celem drugorzędym w stosunku do tego ogólnie pozytywnego podejścia. Co więcej, edukacja seksualna powinna opierać się na zaakceptowanych na arenie międzynarodowej prawach człowieka, a w szczególności prawie do wiedzy, które poprzedza zapobieganie chorobom”⁵.

4 Biuro Regionalne Światowej Organizacji Zdrowia dla Europy i Federalne Biuro ds. Edukacji Zdrowotnej w Kolonii (BZgA), *Standardy edukacji seksualnej...*, s. 15.

5 Biuro Regionalne Światowej Organizacji Zdrowia dla Europy i Federalne Biuro ds. Edukacji Zdrowotnej w Kolonii (BZgA), *Standardy edukacji seksualnej...*, s. 20.

4. Edukacja seksualna w państwach europejskich

Ze względu na stopień zróżnicowania programów edukacji seksualnej nie w każdym przypadku jest możliwe definitywne przypisanie jednego, określonego typu do kraju. Mimo że w części państw program jest wyraźnie określony przez prawodawstwo lub przypisany przez WHO do danej kategorii, w wielu innych model edukacji seksualnej jest niejednolity i zależny od regionu lub szkoły. W dokumencie „Standardy edukacji seksualnej w Europie” przygotowanym przez WHO i BZgA zwraca się uwagę, że na sposób nauczania edukacji seksualnej oraz na skutki tegoż nauczania (nawet wśród krajów, w których ogólnie obowiązuje edukacja typu C, zwana też kompleksową) mogą wpływać następujące czynniki:

- stopień decentralizacji organów państwowych odpowiedzialnych za edukację,
- obowiązkowy lub nieobowiązkowy charakter zajęć,
- funkcjonowanie egzaminu kończącego udział w zajęciach,
- współpraca z rodzicami w zakresie nauczania edukacji seksualnej (przykładowo w Austrii współpraca szkoły z rodzicami lub opiekunami jest oficjalnie wymagana),
- podejście interdyscyplinarne i prowadzenie zajęć równoległe przez wielu nauczycieli,
- udział specjalistów spoza szkoły lub organizacji zewnętrznych w prowadzeniu zajęć z edukacji seksualnej⁶.

Wyżej wymienione zagadnienia nie tylko istotnie oddziałują na mierzalne skutki nauczania edukacji seksualnej, ale przede wszystkim decydują o faktycznym charakterze zajęć i adekwatności skategoryzowania danego programu jako *abstinence-only*, *biological* lub *comprehensive sexuality education*. Znacznie utrudnia to określenie zależności między rodzajem funkcjonującego w danym państwie programu edukacji seksualnej a obserwowanymi skutkami. Jednak na podstawie materiałów WHO i BZgA przypisano do wybranych państw europejskich konkretne typy edukacji seksualnej, mające odzwierciedlić przeważający w danym kraju trend (Tabela 1). Niektórych państw nie uwzględniono ze względu na zbyt małą ilość dostępnych danych statystycznych lub ich nieobecność w zestawieniach WHO (m.in. Austria, Litwa, Portugalia).

6 Biuro Regionalne Światowej Organizacji Zdrowia dla Europy i Federalne Biuro ds. Edukacji Zdrowotnej w Kolonii (BZgA), *Standardy edukacji seksualnej...*, s. 13-14.

Tabela 1. Programy edukacji seksualnej w wybranych państwach europejskich^{7, 8}.

Kraj	Typ ES ⁹	Rok wprowadzenia zajęć	Dodatkowe uwagi
Austria	C	1970	Obowiązkowe dla wszystkich uczniów
Belgia	C	1995	Obowiązkowe dla wszystkich uczniów
Chorwacja	–	–	Obecnie brak programu rządowego (w latach 90. program przygotowania do życia w rodzinie)
Czechy	B	1989	Pierwsze próby wprowadzenia programu w Czechosłowacji od początku lat 70. ¹⁰ ; po 1989 r. pojawiają się reformy wprowadzające powszechną edukację seksualną ¹¹
Dania	C	1970	Obowiązkowe dla wszystkich uczniów
Finlandia	C	1970	Obowiązkowe dla wszystkich uczniów
Francja	C	1998	Obowiązkowe dla wszystkich uczniów
Hiszpania	A	1990	Od 1990 r. ES realizowano w obrębie zajęć „edukacji dla zdrowia”, od 2006 r. w ramach „edukacji obywatelskiej i praw człowieka”, wyłączone z programu nauczania w 2013 r. ¹²
Irlandia	A/B/C	1999	Od 1999 r. RSE obowiązkowe dla szkół podstawowych, od 2003 również dla <i>junior cycle</i> . Nieobowiązkowe zajęcia RSE są prowadzone również we wszystkich szkołach <i>senior cycle</i> . Model zależny od regionu i szkoły ¹³
Islandia	C	1975	Obowiązkowe dla wszystkich uczniów
Holandia	C	1993	Obowiązkowe dla wszystkich uczniów
Niemcy	C	1968	Obowiązkowe dla wszystkich uczniów
Norwegia	C	1974	Obowiązkowe dla wszystkich uczniów
Polska	A	1986	W 1973 r. eksperymentalny program „Przysposobienie do życia w rodzinie socjalistycznej”, od 1986 r. realizowany obowiązkowo; od 1999 r. „wychowanie do życia w rodzinie”, nieobowiązkowe ¹⁴
Słowacja	A	1994	Pierwsze próby wprowadzenia programu w Czechosłowacji od początku lat 70. ¹⁵ ; od 1994 r. program typu przygotowanie do życia w rodzinie, szkoły nie mają obowiązku prowadzić zajęć ¹⁶
Szwajcaria	C	1965	Brak regulacji federalnych, prawo w zakresie edukacji jest tworzone na poziomie kantonów; obowiązkowe zajęcia ES jako pierwsze wprowadziły kantony Genewa w 1965 r. i Vaud w 1969 r., wkrótce podobne regulacje wprowadziły pozostałe kantony ¹⁷

7 E. Ketting, O. Ivanova, *Regional overview of the status of sexuality education in 25 countries of the WHO European Region*, IPPF, BZgA, Cologne 2018.

8 A. Britton, R. Parker, K. Wellings, *Sexuality education in Europe – a reference guide to policies and practices*, IPPF European Network, 2006.

9 Ze względu na trudności metodologiczne w kategoryzacji modelu nauczania wskazano na model dominujący w danym państwie. W sytuacji wystąpienia znacznych rozbieżności regionalnych zaznaczono, że realizowane są różne modele edukacji seksualnej.

10 K. Lišková, N. Jarska, G. Szegdi, *Sexuality and gender in school-based sex education in Czechoslovakia, Hungary and Poland in the 1970s and 1980s*, „The History of the Family”, 2019.

11 P. Procházková, *Současná Diskuse O Sexuální Výchově v České Republice A Stanovisko Římskokatolické Církve K Těto Problematice*, 2014.

12 R. Ruiz Varo, *Educación Sexual: la asignatura pendiente en España*, <http://www.telemadrid.es/programas/la-solucion/educacion-sexual-Espana-asignatura-pendiente-2-2197600296--20200122125336.html>, dostęp: 2 listopada 2020; *La educación sexual en España, ¿una asignatura pendiente?*, https://cadenaser.com/programa/2019/08/26/hoy_por_hoy/1566816049_467216.html, dostęp: 2 listopada 2020.

13 S. Keating, M. Morgan, B. Collins, *Relationships and Sexuality Education (RSE) in Primary and Post-Primary Irish Schools*, 2018.

14 M. Krakowiak, *Edukowanie do dojrzałości rodzicielskiej w przekazie dodatku „Edukacja Rodzinna” do miesięcznika „Rodzina i Szkoła” w latach 1982-1989*, „Przegląd pedagogiczny”, 1 (2018), s. 158-170.

15 K. Lišková, N. Jarska, G. Szegdi, *Sexuality and gender in school-based sex education in Czechoslovakia, Hungary and Poland in the 1970s and 1980s*, 2019.

16 J. Miskolci, D. Bosý, A. Jesenková, M. Bosá, K. Minarovičová, *Young people's attitudes toward sex education as their human right in Slovakia*, „Sex education”, 20 (2019), s. 1-16.

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, *Výchova K Manželstvu A Rodičovstvu. Učebné Osnovy*.

17 A. Cavin, *L'éducation sexuelle à l'école à travers la presse vaudoise*, Vulliens 2016.

Szwecja	C	1955	Obowiązkowe dla wszystkich uczniów
UK	B	1996	Obowiązkowo prowadzone przez szkoły z prawem opt-out dla rodziców, model B lub C w zależności od placówki (pierwsze zajęcia RSE wprowadzane do części szkół już od 1986) ¹⁸
Węgry	A	1975	Program typu przygotowanie do życia w rodzinie
Włochy	–	–	Brak programu rządowego i prawodawstwa w tym zakresie, nieobowiązkowe

Wpływ zajęć edukacji seksualnej na postawy społeczne jest zagadnieniem o wpływie wielopokoleniowym, nie bez znaczenia są historyczne zmiany w programie nauczania. Osoby, które uczęszczały na zajęcia prowadzone według już nieobowiązującego programu, stanowią aktualnie populację starszej młodzieży i dorosłych, a co za tym idzie – wpływają na wartości badanych wskaźników, kształtują opinię społeczną oraz bezpośrednio oddziałują na postawy swoich dzieci. Zmiany dokonywane na przestrzeni lat są kluczowe w procesie kształtowania się postaw w kolejnych pokoleniach, znacznie utrudniają więc uzyskanie pełnego obrazu.

18 Family Planning Association, *Sex and Relationships Education Factsheet*, London 2011., <https://www.fpa.org.uk/factsheets/sex-and-relationships-education#5>, dostęp: 2 listopada 2020.

E. Renold, E. McGreeny, *Informing the Future of the Sex and Relationships Education Curriculum in Wales*, Cardiff University, 2017.

P. Iyer, P. Aggleton, *Seventy years of sex education in Health Education Journal: a critical review*, "Health Education Journal", 74, nr 1 (2015), s. 3-15.

5. Brak skuteczności edukacji seksualnej – analiza statystyczna

Podkreśla się, że kompleksowa edukacja seksualna nie jest ukierunkowana jedynie na zwalczanie negatywnych zjawisk związanych ze stylem życia, takich jak wysoka częstotliwość występowania chorób wenerycznych, ciąż wśród nieletnich czy aborcji. Jednak tego typu czynniki są niejednokrotnie wykorzystywane w dowodzeniu skuteczności programów edukacji seksualnej – efekt zmniejszenia skali negatywnych zjawisk dotyczących sfery seksualności jest przedstawiany jako podstawowa przesłanka do wprowadzenia zajęć *sexed*, przy tym często jako przedmiotu obowiązkowego.

Ze względu na liczne ograniczenia nie jest możliwe jednoznaczne wykazanie bezpośrednich skutków edukacji seksualnej. Jednym z utrudnień jest indywidualny charakter zajęć – różniący się na przestrzeni regionów i konkretnych szkół, w efekcie uniemożliwiający definitywne przypisanie typu zajęć *sexed* do danego państwa – oraz zmiany programu dokonywane na przestrzeni lat. Analizę utrudniają również niekompletność danych, które są bardzo często nieaktualne lub niedostępne dla części państw nawet w bazach danych Eurostatu czy WHO. Co ciekawe, paradoksalnie w wielu przypadkach najnowsze dane są niedostępne w krajach uznawanych za najbardziej rozwinięte gospodarczo.

Pamiętać należy również, że edukacja seksualna jest jedynie kroplą w morzu czynników wywierających wpływ na zachowania społeczne, a czynniki przedstawiane jako mierniki skuteczności *sexed* w znacznej mierze ukształtowane są przez takie kwestie jak postawy rodziców w wychowaniu dzieci, obecność obojga rodziców w dzieciństwie, zdrowe relacje w rodzinie, prawodawstwo dotyczące używek, możliwość zakupu środków antykoncepcyjnych, dostępność aborcji czy zmiany kulturowe wynikające z napływu obcokrajowców.

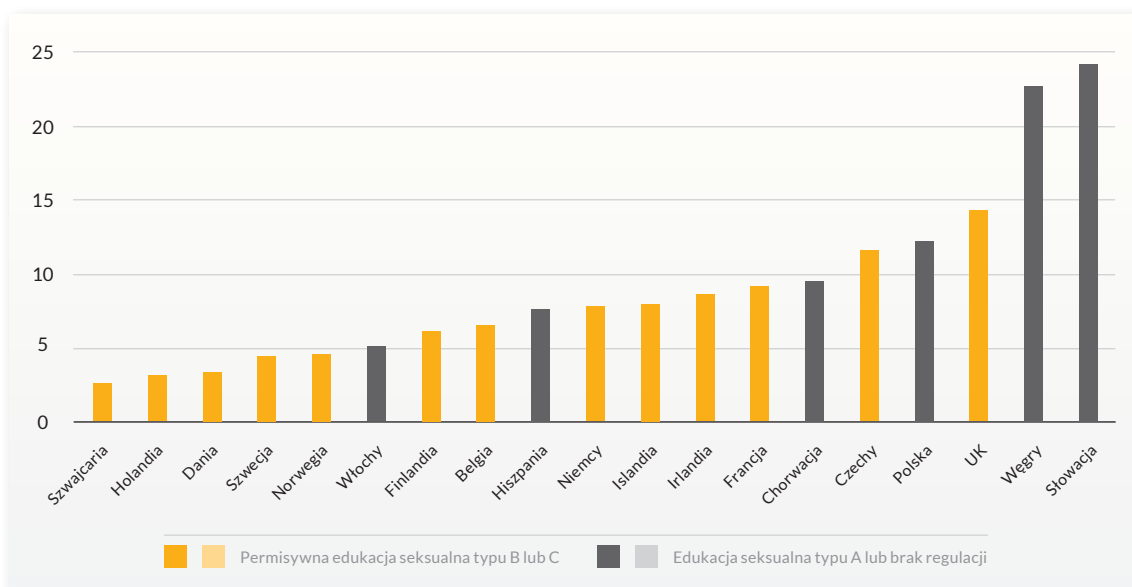
Analiza empiryczna pokazuje, że w państwach, gdzie od lat prowadzone są obowiązkowe zajęcia z edukacji seksualnej, wyniki są przeciętnie takie same lub wręcz gorsze niż w państwach, które nie wdrażały tego rodzaju zajęć. Rozbieżność skutków z zamierzonymi celami może zatem świadczyć o nieskuteczności edukacji seksualnej lub wręcz – wbrew powszechnej opinii – że efekty *sexed* nie są pozytywne, a negatywne.

Biorąc pod uwagę tę obserwację oraz wszystkie wyżej poczynione zastrzeżenia, posłużymy się analizą danych statystycznych by sprawdzić, czy jeżeli celem edukacji seksualnej (lub jednym z jej celów) jest zmniejszenie skali występowania negatywnych zjawisk związanych z „niedoinformowanymi”, swobodnymi, nieograniczonymi kontaktami seksualnymi, cel ten udaje się w praktyce osiągnąć.

Jako przykład skuteczności edukacji seksualnej podaje się niższe statystyki dotyczące liczby urodzeń wśród nieletnich w państwach, w których zajęcia kompleksowej, permissywnej edukacji seksualnej są obowiązkowe. Przytoczona zależność jest zwykle zgodna z prawdą, gdyż przeciętnie wskaźnik uro-

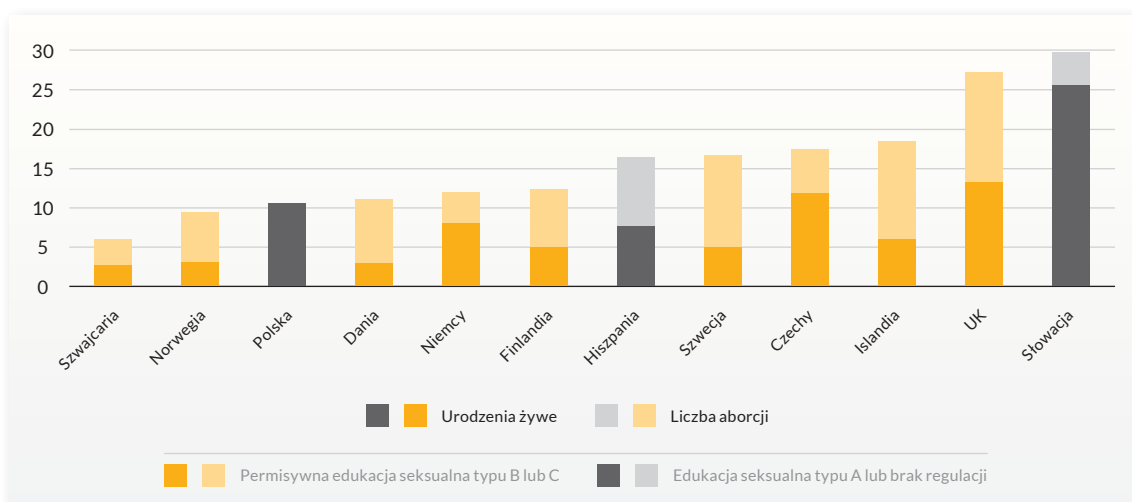
dzeń wśród kobiet w wieku od 15 do 19 roku życia jest najniższy w państwach, gdzie obowiązkowa jest edukacja seksualna typu C (Wykres 1.). Jednakże proporcja ta znacznie się zmienia po uwzględnieniu liczby aborcji dokonanych w tej samej grupie wiekowej (Wykres 2. i 3.). Gdy rozważymy tak wyliczoną liczbę ciąży dla każdego z państw (policzoną jako suma urodzeń i aborcji, nie uwzględniając poronień ze względu na brak danych), zauważymy, że nie ma już tak wyraźnej zbieżności, a państwa „grupy C” nie charakteryzują się wcale najniższymi statystykami w kategorii nieletnich ciąży. Nota bene, w wielu z tych państw liczba aborcji przekracza liczbę urodzeń.

Wykres 1. Wskaźnik urodzeń wśród nieletnich – liczba urodzeń żywych na 1000 kobiet w wieku 15-19 lat w 2015 roku.

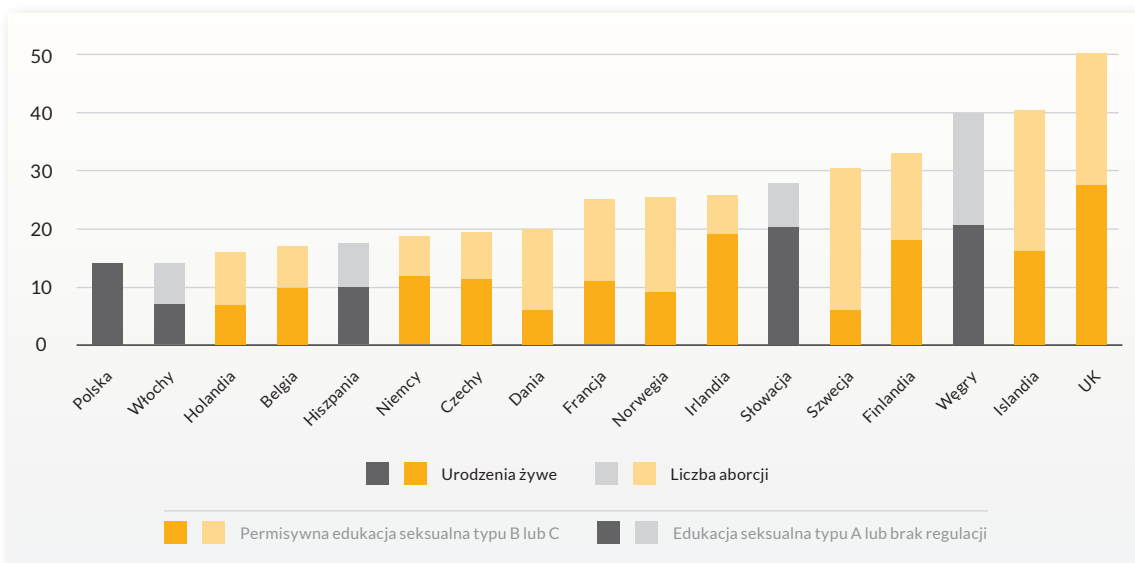
Źródło: WHO, The Global Health Observatory, Adolescent birth rate (per 1000 women aged 15-19 years), [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/adolescent-birth-rate-\(per-1000-women-aged-15-19-years\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/adolescent-birth-rate-(per-1000-women-aged-15-19-years)), dostęp: 2 listopada 2020.

Wykres 2. Wskaźnik ciąży wśród nieletnich – liczba urodzeń żywych powiększona o liczbę aborcji na 1000 kobiet w wieku 15-19 lat w 2017 roku.

Źródło: Eurostat, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>, dostęp: 2 listopada 2020; dla państw skandynawskich: dokument *Pohjoismaiset raskaudenkeskeytykset 2017*, https://thl.fi/tilastoliite/tilastoraportit/2019/liitetaulukot/Tr04_19_Liitetaulukot.pdf, dostęp: 2 listopada 2020.

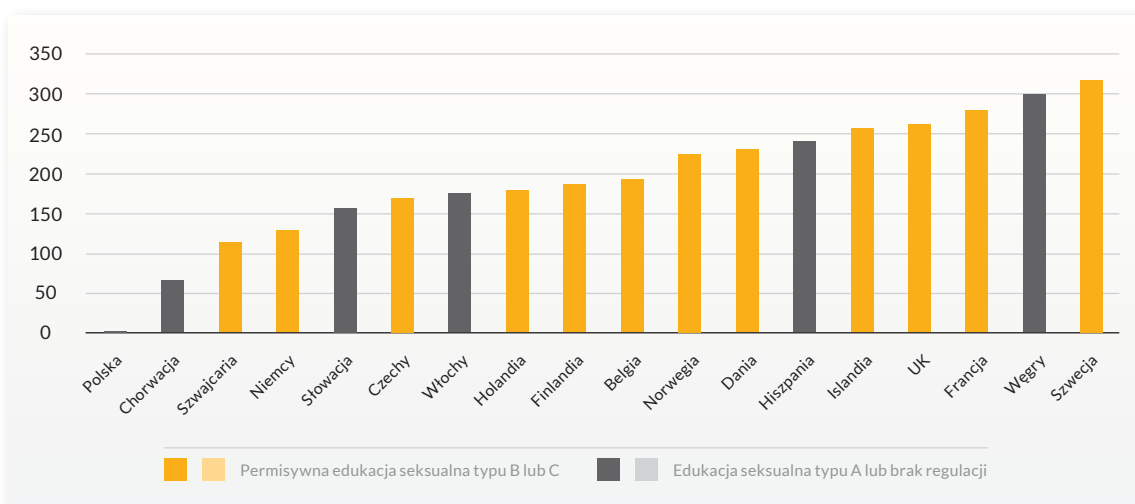
Wykres 3. Wskaźnik ciąży wśród nieletnich – liczba urodzeń żywych powiększona o liczbę aborcji na 1000 kobiet w wieku 15-19 lat w 2003 roku.

Źródło: A. Britton, R. Parker, K. Wellings, *Sexuality education in Europe – a reference guide...*, IPPF European Network, 2006.

W krajach, gdzie od lat naucza się wulgarnej edukacji seksualnej, występują również bardzo wysokie wskaźniki liczby dokonanych aborcji w przeliczeniu na 1000 żywych urodzeń (Wykres 4.). Można na tej podstawie zauważyć potencjalną zbieżność długotrwałego prowadzenia zajęć zachęcających do tzw. swobody seksualnej ze zmianą postaw społecznych, poluzowaniem wzorców moralnych i liberalizacją prawa aborcyjnego. Dane nie potwierdzają więc popularnej hipotezy o wpływie kompleksowej edukacji seksualnej na spadek dokonywanych aborcji – wskaźniki aborcji powinny w takim wypadku być znacznie niższe w państwach prowadzących obowiązkową edukację seksualną niż w państwach pozostałych, jednak nie obserwuje się takiego zjawiska.

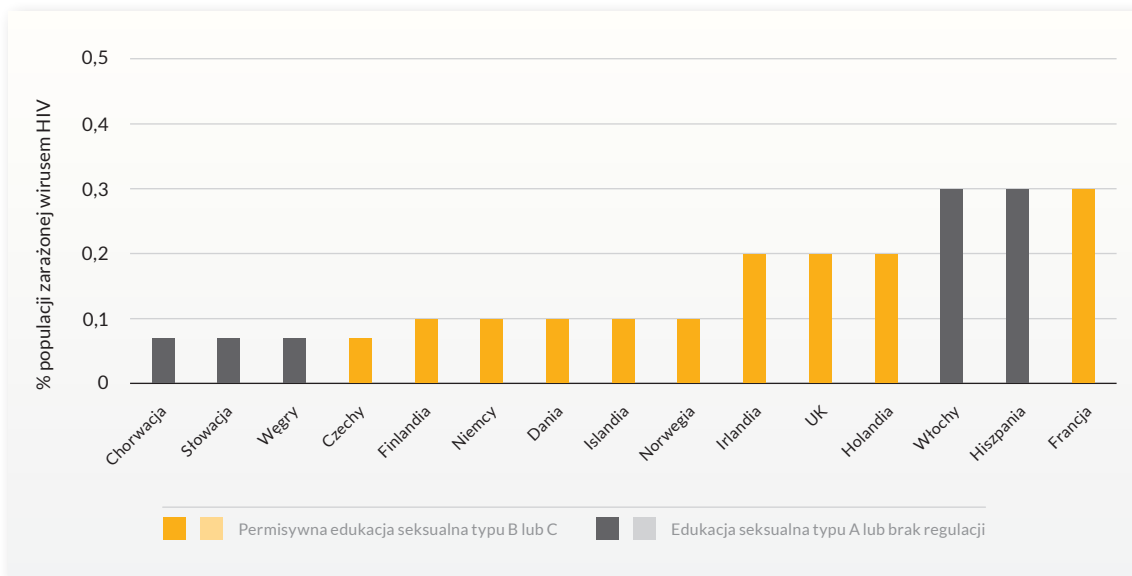
Wykres 4. Liczba dokonanych aborcji na 1000 żywych urodzeń wśród kobiet w wieku 15-49 lat w 2017 roku.

Źródło: UN Data, Live births by birth order and age of mother, <http://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode%3A58>, 2 listopada 2020. UN Data, Legally induced abortions by urban/rural residence of woman, <http://data.un.org/Data.aspx?q=abortion&d=POP&f=tableCode%3A17>, dostęp: 2 listopada 2020.

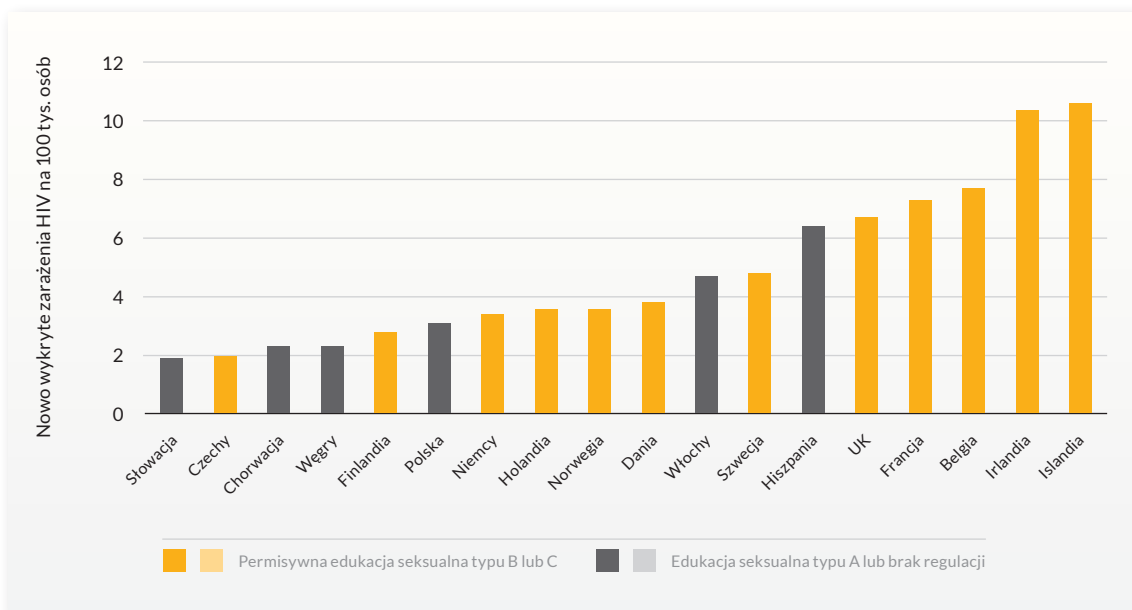
Kolejną oznaką nieskuteczności kompleksowej edukacji seksualnej – w sensie ograniczania negatywnych skutków rozwiążności – są relatywnie **wysokie wskaźniki dotyczące liczby osób zakażonych chorobami wenerycznymi w państwach „grupy C”**. Dotyczy to zarówno zakażeń wirusem HIV (Wykresy 5. oraz 6.) jak występowania wirusowego zapalenia wątroby typu C (Wykres 7.).

Wykres 5. Występowanie zakażenia wirusem HIV jako % populacji osób w wieku 15-49 lat w 2018 roku.

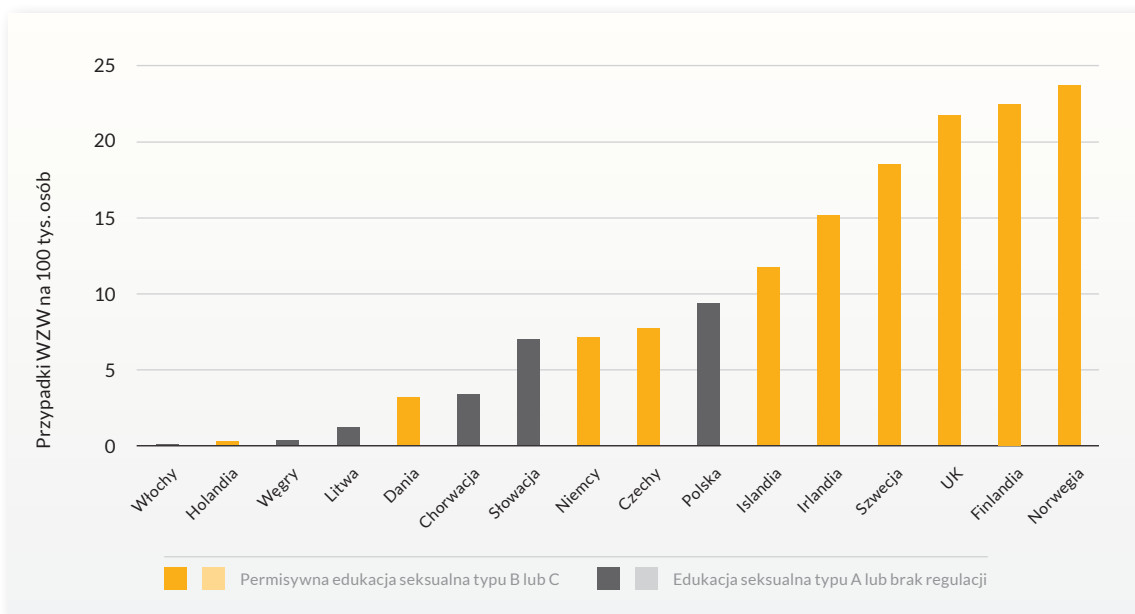
Źródło: WHO, The Global Health Observatory, Prevalence of HIV among adults aged 15 to 49, <https://apps.who.int/gho/data/view.main.22500?lang=en>, dostęp: 2 listopada 2020.

Wykres 6. Nowo wykryte zarażenia wirusem HIV na 100 000 osób w 2018 roku.

Źródło: European Centre for Disease Prevention and Control/WHO Regional Office for Europe, HIV/AIDS surveillance in Europe 2019 – 2018 data, Stockholm 2019., <https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/hiv-surveillance-report-2019.pdf>, dostęp: 2 listopada 2020.

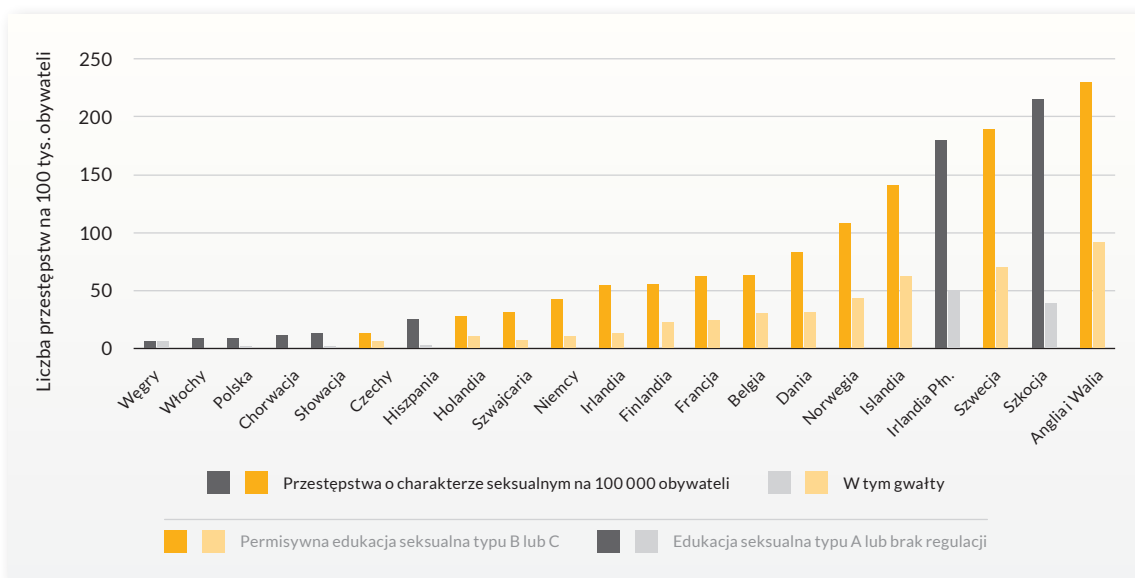
Wykres 7. Zdiagnozowane przypadki WZW C na 100 000 obywateli, stan na 2014 rok.

Źródło: European Centre for Disease Prevention and Control, Annual Epidemiological Report 2016 – Hepatitis C, Stockholm 2016, <https://ecdc.europa.eu/en/publications-data/hepatitis-c-annual-epidemiological-report-2016-2014-data>, dostęp: 2 listopada 2020.

Ponadto kraje „grupy C” charakteryzują się bardzo wysokimi wskaźnikami liczby przestępstw o charakterze seksualnym (wykres 8.) w porównaniu z państwami realizującymi programy typu A lub nie prowadzącymi żadnych zajęć w tym zakresie. Znaczny wpływ na takie wyniki wywierać może duża liczba imigrantów z pozaeuropejskich kręgów kulturowych, jednak może to być również oznaką niezdolności zajęć sexed do zwalczania agresji seksualnej.

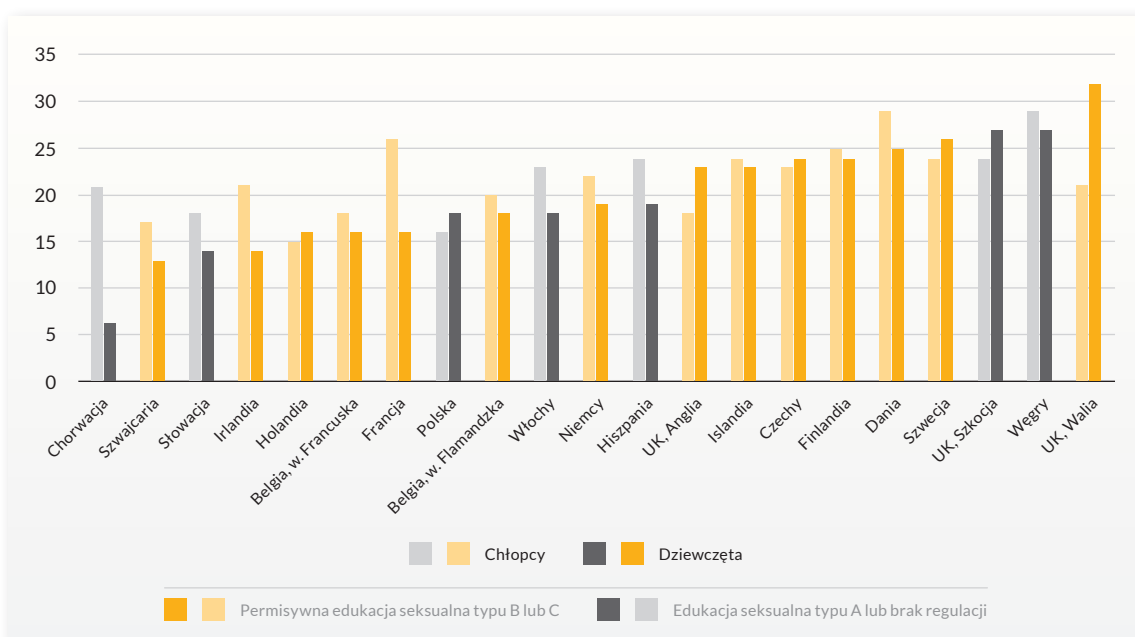
Wykres 8. Liczba odnotowanych przestępstw o charakterze seksualnym, z wyszczególnieniem liczby gwałtów, na 100 000 obywateli w roku 2017.

Źródło: Eurostat, Recorded offences by offence category – police data, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?query=BOOKMARK_DS-559176_QID_1727C2DE_UID_-3F171EB0&layout=ICCS,L,X,0;UNIT,L,X,1;GEO,L,Y,0;TIME,C,Z,0;INDICATORS,C,Z,1, dostęp: 2 listopada 2020.

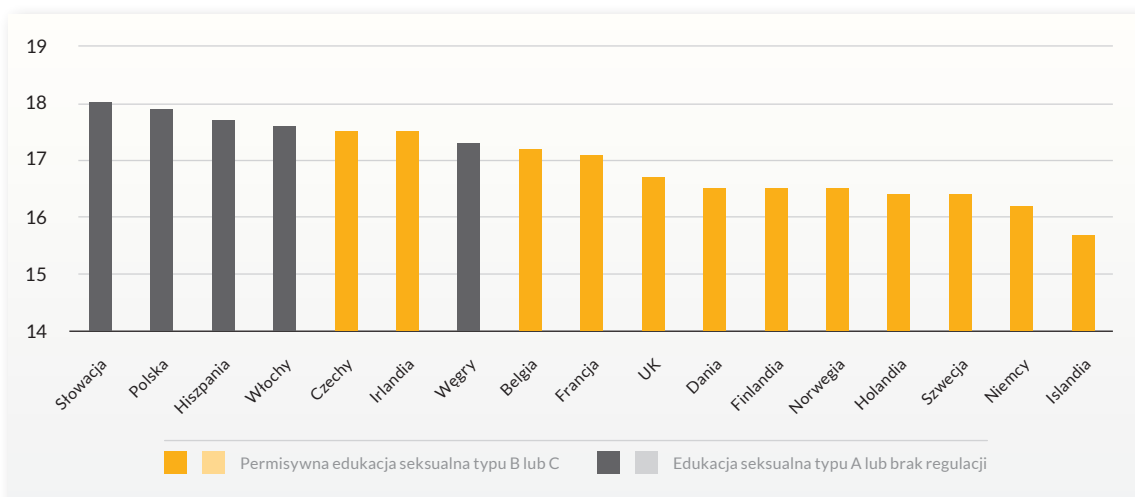
Edukacja seksualna typu C nie wywiera również pozytywnego wpływu na zachowania młodzieży i nieskłania jej w widoczny sposób do odpowiedzialności w zakresie kontaktów seksualnych. W państwach, gdzie obowiązuje kompleksowa edukacja seksualna przeważnie występuje bardzo wysoki odsetek 15-latków, którzy rozpoczęli już współżycie seksualne (Wykres 9). Kraje „grupy C” charakteryzują się również **wyjątkowo niskim przeciętnym wiekiem inicjacji seksualnej**, co oznacza wczesne rozpoczynanie współżycia seksualnego (Wykres 10.) – przy czym w przypadku tego wskaźnika trend jest bardzo dobrze widoczny – oraz wysoką przeciętną liczbą deklarowanych partnerów seksualnych wśród osób w wieku 15-20 lat (Wykres 11.). Trudno na tej podstawie twierdzić, że kompleksowa edukacja seksualna zachęca młodzież do odpowiedzialności czy powściągliwości seksualnej.

Wykres 9. Odsetek 15-latków po inicjacji seksualnej w 2013 roku, kraje uszeregowano rosnąco wg. liczby dziewcząt.

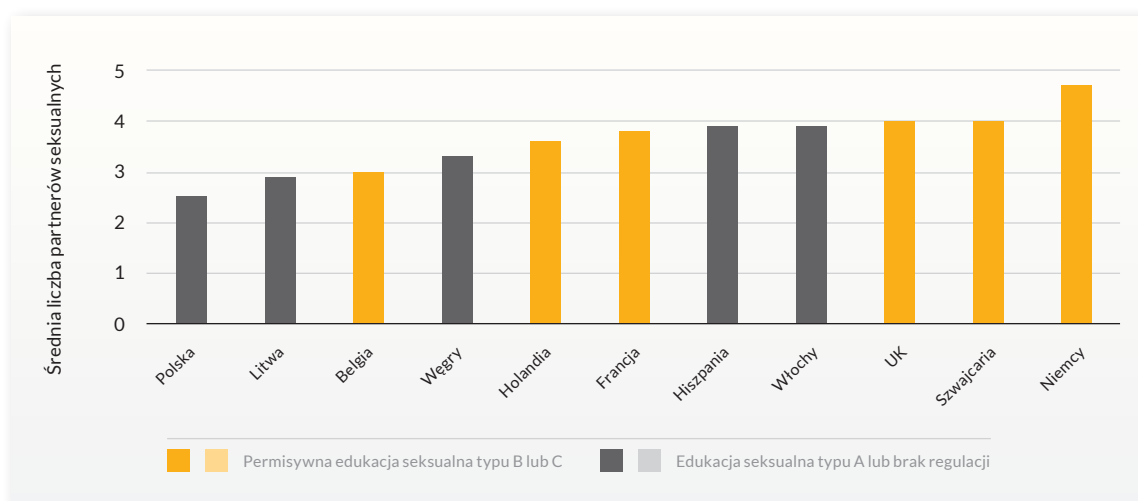
Źródło: HPV Information Centre, *Risk factors and co-factors: Sexual behaviour, 15-year-olds who have had sexual intercourse*, https://hpcvcentre.net/parser.php?xml=M3_Sexual%20behaviour_15-year-olds%20who%20have%20had%20sexual%20intercourse&iso=BEL_HRV_CZE_DNK_FIN, dostęp 2 listopada 2020.

Wykres 10. Przeciętny wiek inicjacji seksualnej, dane z raportu z 2006 roku

Źródło: A. Britton, R. Parker, K. Wellings, *Sexuality education in Europe – a reference guide...*, IPPF European Network, 2006.

Wykres 11. Średnia liczba partnerów seksualnych w wybranych krajach, respondenci w wieku 15-20, badanie z 2010 roku

Źródło: Statista, Mean number of sexual partners in selected European countries in 2010, <https://www.statista.com/statistics/232316/mean-number-of-sexual-partners-in-selected-european-countries/>, dostęp: 2 listopada 2020.

6. Studium przypadku

Głębszy wgląd w rozwój i skutki edukacji seksualnej może wnieść analiza programów poszczególnych państw przez prześledzenie historycznych zmian w mentalności społeczeństwa, prawodawstwa i samej edukacji seksualnej. Porównywalne dane przekrojowe dla dużej grupy państw są stosunkowo rzadko gromadzone i tym samym trudne do uzyskania, natomiast badanie pojedynczego przypadku daje szerszą perspektywę. Szczegółowa analiza państw, w których obecnie funkcjonuje obowiązkowa, kompleksowa edukacja seksualna, umożliwia ocenę skuteczności takiego modelu i stwierdzenie, w jakim stopniu jest on godny naśladowania lub odrzucenia.

Szwecja

Ze względu na najdłuższą historię edukacji seksualnej, zarówno w Europie jak i na świecie, Szwecja stanowi sztandarowy przykład państwa realizującego program kompleksowej edukacji seksualnej. Co istotne, rewolucyjne zmiany programu nauczania na przestrzeni lat były zwykle poprzedzone lub przeplatane zmianami prawodawstwa oraz liberalizacją mentalności społeczeństwa.

Na długi czas przed wprowadzeniem obowiązkowych zajęć sexed powstała pozarządowa organizacja RFSU, czyli tzw. Szwedzkie Stowarzyszenie Oświecenia Seksualnego (*Riksförbundet för Sexuell Upplysning*), założona w 1933 roku przez Elise Ottesen-Jensen. Sama założycielka była postrzegana jako zwolenniczka „wyzwolenia seksualnego”, a RFSU do tej pory powołuje się na słowa, które miała wypowiedzieć: „Marzę o dniu, w którym wszystkie urodzone dzieci są mile widziane, wszyscy mężczyźni i kobiety są równi, a seksualność jest wyrazem szczerości, czułości i przyjemności”. Ten nieszkodliwie brzmiący slogan w rzeczywistości stał się bodźcem – czy też zachętą – do rozpowszechnienia aborcji i antykoncepcji, o pochwałę nieodpowiedzialnych relacji seksualnych nie wspominając. Jeszcze w roku rozpoczęcia działalności RFSU otworzyło swoją pierwszą klinikę, w 1936 r. Wydało pierwszy numer magazynu „Sexualfrågan”, a w rok później – tj. w roku zniesienia zakazu sprzedaży prezerwatyw – otworzyło pierwszy sklep zajmujący się ich dystrybucją. Tymczasem w 1938 roku w Szwecji zalegalizowano aborcję w niektórych przypadkach¹⁹.

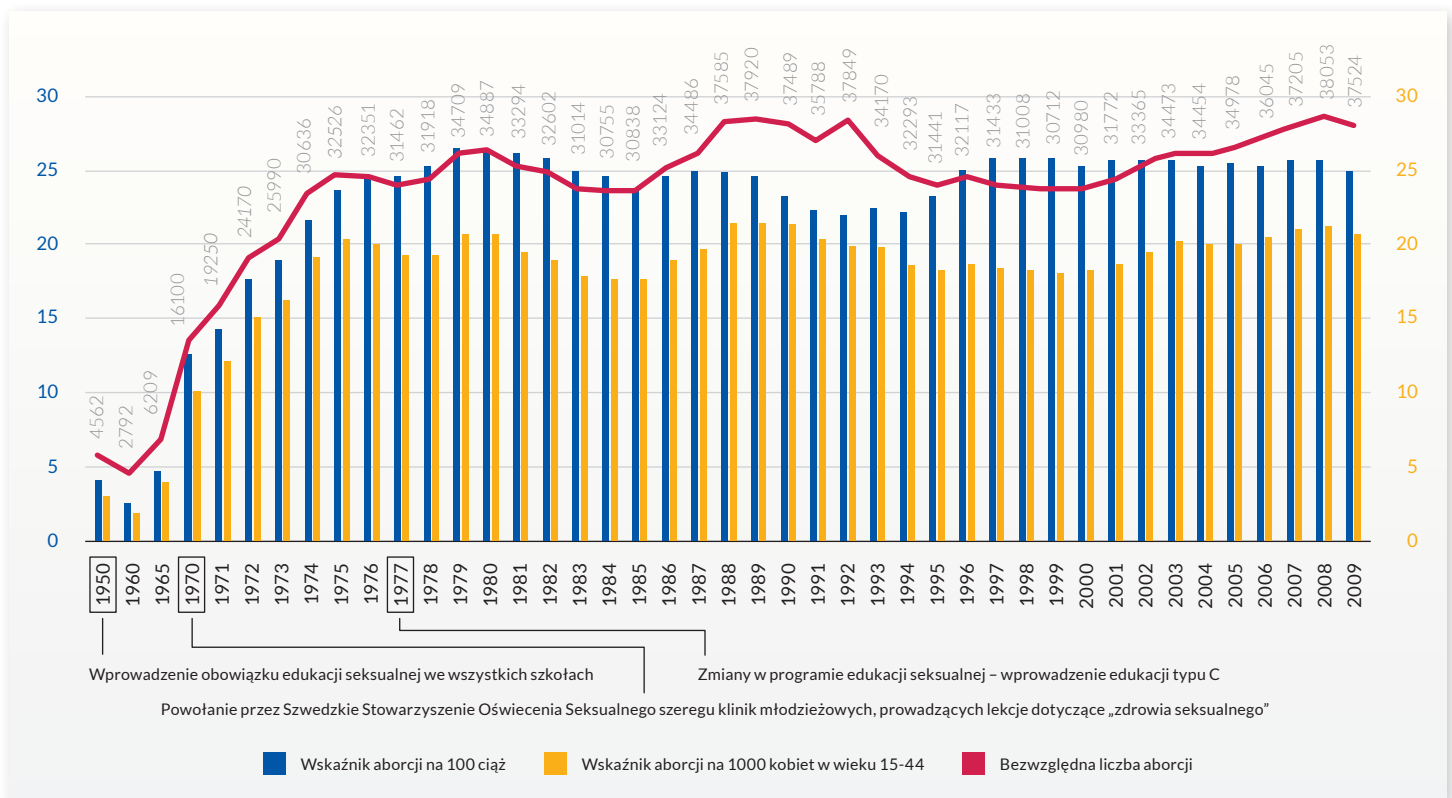
Debiut powszechnej edukacji seksualnej nastąpił w 1942 roku, kiedy wprowadzono ją do szkół podstawowych jako przedmiot dobrowolny, początkowo w formule promującej abstynencję. Zmianom w systemie edukacji towarzyszyły większe zmiany społeczne – w roku 1944. nastąpiła dekryminalizacja homoseksualizmu, od 1946 Apteki zostały zobowiązane do sprzedaży środków antykoncepcyjnych.

19 Riksförbundet för Sexuell Upplysning (RFSU), *Viktiga årtal och reformer*, 2017, www.rfsu.se/om-rfsu/om-oss/rfsus-historia/viktiga-artal-och-reformer, dostęp: 2 listopada 2020.

cyjnych, a w odpowiedzi na zmiany legislacyjne dotyczące aborcji RFSU otworzyło pierwszą agencję aborcyjną. Kolejny przełom miał miejsce, gdy w 1955 roku edukacja seksualna stała się obowiązkowa we wszystkich szkołach. W roku 1970. RFSU otworzyło pierwszą z szeregu klinik młodzieżowych, do których uczniowie często udają się na zajęcia w ramach lekcji dotyczących „zdrowia seksualnego”²⁰. W roku 1977, już kilka lat po legalizacji aborcji na życzenie, wprowadzono znaczne zmiany w programie edukacji seksualnej, wprowadzające tzw. „podejście kompleksowe”, mówiące o seksualności jako integralnym elemencie życia – jednak w brzmieniu czysto fizjologicznej potrzeby, źródła zaspokojenia i osobistej satysfakcji²¹.

Widać wyraźnie, że **wprowadzanie powszechnej edukacji seksualnej w Szwecji zbiegło ze znaczącym wzrostem liczby dokonywanych aborcji**. Moment wprowadzenia powszechnej edukacji seksualnej staje się początkiem wzrostu, moment powołania młodzieżowych klinik prowadzących zajęcia dotyczące tzw. „zdrowia seksualnego” to znaczący wzrost statystyk aborcyjnych, a ich wyżyny wyznacza rok wprowadzenia zmian w powszechnej edukacji seksualnej, oficjalnie przechodzących do modelu typu C. Od tamtej pory **wskaźnik aborcji w Szwecji utrzymuje się niezmiennie na bardzo wysokim poziomie – zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i w proporcji**. Dostępne dane wskazują, że nawet jedna czwarta wszystkich ciąż w Szwecji kończy się aborcyjnym zabiciem dziecka!

Wykres 12. Bezwzględna liczba oraz wskaźniki aborcji w Szwecji w latach 1955-2009.

Źródło: Statista, Mean number of sexual partners in selected European countries in 2010, <https://www.statista.com/statistics/232316/mean-number-of-sexual-partners-in-selected-european-countries/>, dostęp: 2 listopada 2020.

20 Opracowanie własne na podstawie: Official Statistics of Sweden, Statistics – Health and Medical Care, *Induced abortions 2009, 2010.*, www.socialstyrelsen.se, dostęp: 2 listopada 2020.

21 A. Haight, *Why the Scandinavian Model? Translating Sex Education*, www.translatingsexed.wordpress.com/why-the-scandinavian-model, dostęp: 2 listopada 2020.

Obecnie funkcjonujący w Szwecji model edukacji seksualnej oparty jest na prawie z 2010 roku (dokument *Skollag 2010: 800*²²), natomiast program zajęć tworzony przez Szwedzką Narodową Agencję Edukacji jest konsultowany z nauczycielami, organizacjami pozarządowymi i innymi władzami publicznymi. Organizacje pozarządowe bywają zapraszane do szkół w celu prowadzenia zajęć lub dawania wykładów, czasem też uczniowie są zapraszani na zajęcia w klinikach. Nauczanie edukacji seksualnej w szkołach jest wielopłaszczyznowe, ponieważ materiał jest wpleciony w programy wielu przedmiotów. Edukacja seksualna rozpoczyna się w przedszkolu i kończy wraz z zakończeniem szkoły średniej, jednak większość szkół koncentruje się na zajęciach *sexed* w klasach 5-6 (11-13 lat) i 8-9 (14-16 lat). Wymagania programowe, jakimi mają kierować się nauczyciele, obejmują zagadnienia takie jak budowa ludzkiego ciała, współżycie seksualne, przebieg ciąży, aborcja, antykoncepcja i choroby weneryczne. Program zaopatrzonego również we wszelkie treści dotyczące zwalczania tzw. „stereotypów płciowych”, dot. orientacji seksualnej, a także dotyczące zachowań seksualnych typowych dla lesbijek, gejów, biseksualistów, transseksualistów etc. **W praktyce treści te przekazywane są w sposób wyjątkowo nie stosowny, między innymi przez filmy edukacyjne graniczące z pornografią**, takie jak wskazywany jako dobra praktyka film rysunkowy pt. „Seks na mapie”²³.

Efekty wprowadzania coraz śmielszych programów edukacji seksualnej wcale nie są pozytywne, a w szczególności nie wyróżniają się w sposób korzystny na tle pozostałych państw Europejskich, o czym świadczy między innymi raport z 2018 roku dotyczący seksualności i zdrowia młodych Szwedów w wieku 16-29 lat²⁴. **Przeciętny wiek rozpoczęcia współżycia seksualnego w Szwecji jest jednym z najniższych w Europie** – średnia w przypadku dziewcząt wyniosła 16,1 lat, natomiast u chłopców 16,6 lat. Aż 40% respondentów przyznało, że doświadczyli w przeszłości zmuszenia do współżycia wbrew swojej woli (w tym 54% kobiet i 27% mężczyzn). Co ciekawe, pomimo kompleksowości szwedzkich zajęć *sexed* i ich skoncentrowania na czerpaniu przyjemności i satysfakcji, jedynie 56% respondentów badania zadeklarowało, że są usatysfakcjonowani swoim życiem seksualnym. Co więcej, aż 11% badanych choruje na chłamydię, a 16% dokonało aborcji lub doświadczyło aborcji partnerki²⁵.

Jednocześnie wskaźnik ciąż wśród nieletnich w Szwecji jest bardzo wysoki – w 2017 roku wskaźnik żywych urodzeń wyniósł 5,08 na 1000 kobiet w wieku 15-19 lat, natomiast wskaźnik legalnych aborcji w tej samej grupie aż 11,7 (por. Wykres 2). Za to **łączna liczba aborcji jest najwyższa w Europie** – w 2017 roku dokonano aż 317,25 aborcji na 1000 żywych urodzeń wśród kobiet w wieku 15-49 lat (por. Wykres 4). **W czołówce europejskiej są również statystyki dotyczące przestępstw o charakterze seksualnym** – w tym samym roku odnotowano aż 189 przypadków agresji seksualnej na 100 000 mieszkańców, przy czym aż 70 z nich dotyczyło gwałtów (por. Wykres 8). Również wskaźniki dotyczące chorób wenerycznych podważają rzekomą skuteczność zajęć *sexed* – w przeliczeniu na 100 000 mieszkańców Szwecji odnotowano 376,46 przypadków chłamydii i 11,69 przypadków rzeżączki w roku 2013, a także 18,5 przypadków wirusowego zapalenia wątroby typu C w roku 2014, przy czym wszystkie te wyniki przekraczają średnią dla Europy Zachodniej²⁶.

22 *Skollag 2010:800*, Utbildningsdepartementet, 23 czerwca 2010, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800, dostęp: 2 listopada 2020.

23 E. Ketting, O. Ivanova, *Sexuality Education in the WHO European Region: Sweden*, IPPF, BZgA, Cologne 2018, <https://www.ippfen.org/sites/ippfen/files/2018-05/Factsheet%20Sweden.pdf>, dostęp: 2 listopada 2020.

24 The Public Health Agency of Sweden, *Sexuality and health among young people in Sweden. UngKAB15 – a survey on Knowledge, Attitudes and Behaviour among young people 16–29 years old.*, 2017.

25 Tamże.

26 Nowsze dane niedostępne. Źródło: WHO, <https://data.euro.who.int/cisid>, dostęp: 2 listopada 2020.

Niemcy

Model niemiecki jest w dużej mierze traktowany jako wzorcowy, ponieważ to właśnie standardy edukacji seksualnej opracowane przez niemiecki instytut BZgA w Kolonii we współpracy z WHO są wzorem dla programów funkcjonujących w pozostałych państwach europejskich. Model ten bazuje na założeniu, że człowiek jest seksualny z natury, ergo edukacja seksualna powinna rozpoczynać się na jak najwcześniejszym etapie życia.

W 1959 roku NRD stało się pierwszym państwem Europy Środkowo-Wschodniej, które ujęło edukację seksualną w programie nauczania. Wydawano wiele materiałów edukacyjnych skierowanych jednocześnie do dorosłych, młodzieży i dzieci, zarówno do uczniów jak do rodziców, nauczycieli i personelu medycznego. **Celem było osadzenie pojmowania biologicznego, psychologicznego i społecznego aspektu prokreacji w kontekście socjalistycznej etyki seksualnej.** Edukację seksualną traktowano jako integralną część edukacji, była ona przedmiotem obowiązkowym już od początku szkoły podstawowej. **W kolejnych dekadach obserwowano jednocześnie spadek dzietności, wzrost liczby aborcji i obniżanie się wieku rozpoczynania aktywności seksualnej przez młodzież²⁷.** Natomiast w zachodniej części Niemiec wprowadzono edukację seksualną do programu nauczania w 1968 roku na fali rewolucji seksualnej – Stała Konferencja Ministrów Edukacji i Kultury wydała rekomendację uwzględnienia jej we wszystkich przedmiotach. Rok później wydano pierwszy podręcznik edukacji seksualnej „Sexualkunde-Atlas”, a na początku lat 70. przedmiot ten znajdował się już w programach nauczania większości szkół na terenie RFN. Ostatecznie w roku 1992 edukacja seksualna stała się przedmiotem obowiązkowym na mocy federalnego aktu *Schwangeren-und-Familienhilfegesetz*²⁸.

Obecnie, ze względu na federacyjny charakter państwa, edukacja seksualna w Niemczech nie jest jednolita, a kraje związkowe posiadają pewną autonomię w kształtowaniu jej programu. Minimalne ramy programowe ustalane są na szczeblu federalnym, jednak na terenie każdego kraju związkowego obowiązuje program przygotowany przez władze lokalne, w których gestii leży wdrażanie zajęć *sexed* w szkołach. **Kompleksowa edukacja seksualna rozpoczyna się przeważnie w najmłodszych klasach szkoły podstawowej i jest przedmiotem obowiązkowym na terenie całego kraju, przy czym rodzice nie mają prawa do wypisania dziecka z zajęć.** Ze względu na kompleksowy charakter edukacji seksualnej zwykle jest ona włączona w program obszerniejszych przedmiotów, takich jak biologia, etyka, religia i nauki społeczne; jedynie w niektórych krajach związkowych *sexed* stanowi oddzielny przedmiot. Nauczyciele w dużym zakresie współpracują z organizacjami pozarządowymi, organizują zajęcia z ekspertami i korzystają z wielu materiałów takich jak filmy edukacyjne oraz portale informacyjne²⁹.

Zajęcia *sexed* wciąż znacznie różnią się pomiędzy krajami związkowymi, co wywiera duży wpływ na mierzalne efekty edukacji seksualnej. Te różnice dobrze obrazuje raport *Richtlinien und Lehrpläne zur Sexualerziehung* z 2004 roku, w którym opisane zostały różnice edukacji seksualnej w poszczególnych krajach związkowych³⁰. Przykładowo, według raportu programy jedynie czterech z 16 krajów związko-

27 H. David, J. Skilgianis, A. Posadskaya-Vanderbeck, *From Abortion to Contraception: A Resource to Public Policies and Reproductive Behavior in Central and Eastern Europe from 1917 to the Present*, Greenwood Publishing Group, 1999, str. 138-139.

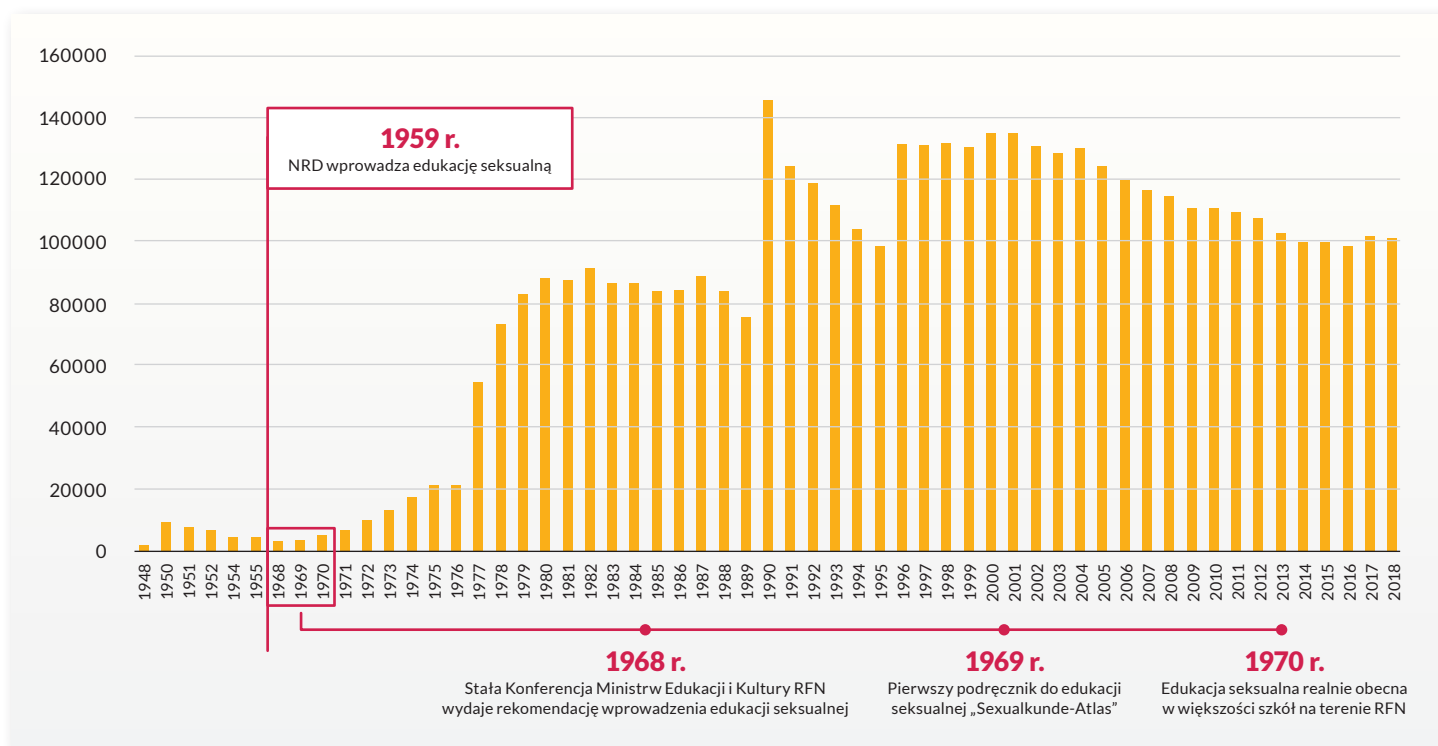
28 Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, *Sexualaufklärung in Europa, 2006.*, <https://bildungsklick.de/bildung-und-gesellschaft/detail/sexualaufklaerung-in-europa>, dostęp: 2 listopada 2020.

29 E. Ketting, O. Ivanova, *Sexuality Education in the WHO European Region: Germany*, IPPF, BZgA, Cologne 2018, <https://service.bzga.de/pdf.php?id=a689dba-ad9f738f9f1d23125f76b74ed>, dostęp: 2 listopada 2020.

30 A. Hilgers, S. Krenzeri, N. Mundhenke w imieniu BZgA, *Richtlinien und Lehrpläne zur Sexualerziehung. Eine Analyse der Inhalte, Normen, Werte und Methoden zur Sexualaufklärung in den sechzehn Ländern der Bundesrepublik Deutschland*, BZgA, Kolonia 2004, <https://repository.publisso.de/resource/frl:2794679-1/data>, dostęp: 2 listopada 2020.

wych były zorientowane na wartości chrześcijańskie i na rodzinę (Badenia-Wirtembergia, Bawaria, Hesja i Nadrenia-Palatynat), w 8 z nich kładło się nacisk na przeżywanie przyjemności jako ważną funkcję seksualności, w 7 podejmowało się temat masturbacji w sposób pozytywny (w 6 krajach temat w ogóle nie był podejmowany), a jedynie w 5 krajach mówiło się o ochronie życia poczętego. Pomimo wysokich wskaźników w bardziej wyzwolonych krajach związkowych statystyka dla szczebla federalnego jest stosunkowo niska z powodu różnic programowych w krajach o bardziej tradycyjnym stanowisku.

Wykres 13. Bezwzględna liczba aborcji w Niemczech w latach 1948-2018.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Johnston W.R, Historical abortion statistics, FR Germany, Johnston's Archive, 2020, www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/ab-frgermany.html, dostęp: 24 listopada 2020.

Moment wprowadzenia edukacji seksualnej w Niemczech, podobnie jak w przypadku Szwecji, jest także cezurą wyznaczającą olbrzymi wzrost dokonywanych aborcji. Widać wyraźnie, że edukacja seksualna jako taka sprzężona jest więc z czynnikami, którym w założeniu powinna przeciwdziałać.

Wskaźniki statystyczne dotyczące nieletnich ciąż czy przestępstw o charakterze seksualnym nie są tutaj tak wysokie jak w przypadku Szwecji, jednak plasują się przeważnie w okolicy średniej europejskiej. Nie wyróżniają się więc pozytywnie na tle państw, w których nie funkcjonuje kompleksowa edukacja seksualna, znacząco poddając w wątpliwość skuteczność tejże. Co więcej, **w ostatnich latach gwałtownie wzrasta liczba zakażeń chorobami wenerycznymi w Niemczech** – od 2001 roku liczba zakażeń syfiliśm wzrosła od 1500 do ponad 7000, natomiast według szacunków niemieckiego centrum zdrowia seksualnego w skali roku może być to nawet około 300 000 nowych zakażeń chłamydiami i 30 000 nowych zakażeń rzeżączką³¹. Jednocześnie wysokie są wskaźniki dotyczące aktywności

31 B. Christofaro, STIs on the rise in Germany, but testing still hard to come by, <https://www.dw.com/en/stis-on-the-rise-in-germany-but-testing-still-hard-to-come-by/a-51262966>, dostęp: 2 listopada 2020.

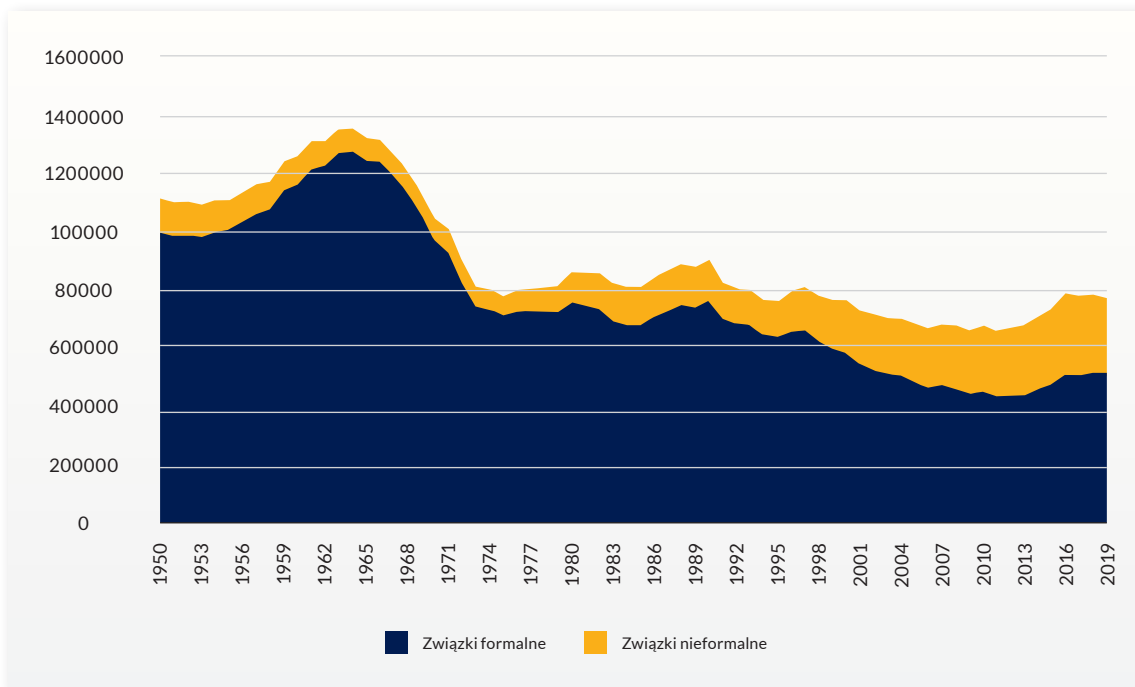
seksualnej nieletnich Niemców. W badaniu „Youth Sexuality” z 2015 roku lat zaledwie 46% 14-latków i 26% 15-latków zadeklarowało, że nie miało dotychczas żadnych doświadczeń o charakterze seksualnym, natomiast 19% i 39% młodzieży odpowiednio w wieku 15 i 16 lat przyznało, że odbyło stosunek seksualny³². Już w 2006 roku średni wiek inicjacji seksualnej wyniósł 16,2, a średnia liczba partnerów seksualnych w grupie wiekowej 15-20 lat wyniosła w 2010 roku 4,7.

Długookresowa analiza państw europejskich

Szczegółowa analiza przypadków pokazuje, że nie obserwuje się spadku skali występowania zjawisk społecznie niepożądanych wraz z wprowadzaniem permissywnych modeli edukacji seksualnej. W wielu przypadkach jest wręcz przeciwnie, a państwa, które przyjęły taki model odnotowują coraz gorsze statystyki w tym zakresie wraz z upływem czasu. Już na drodze prostej obserwacji wykresów prezentujących długookresowe zmiany dzietności, liczby dzieci rodzących się w związkach nieformalnych, aborcji czy przestępstw o charakterze seksualnym można dojść do wniosku, że edukacji seksualnej nie towarzyszy poprawa ich wartości. Nie jest też rozwiązaniem, które przybliży państwa wdrażające je w życie do stanu, jaki można uznać za pożądany i korzystny dla społeczeństwa. W celu zobrazowania wyżej opisanego trendu i powszechności jego występowania w wielu aspektach umieszczono niżej wykresy prezentujące dane długookresowe dla Niemiec, Francji, Szwecji, Belgii, Anglii i Walii.

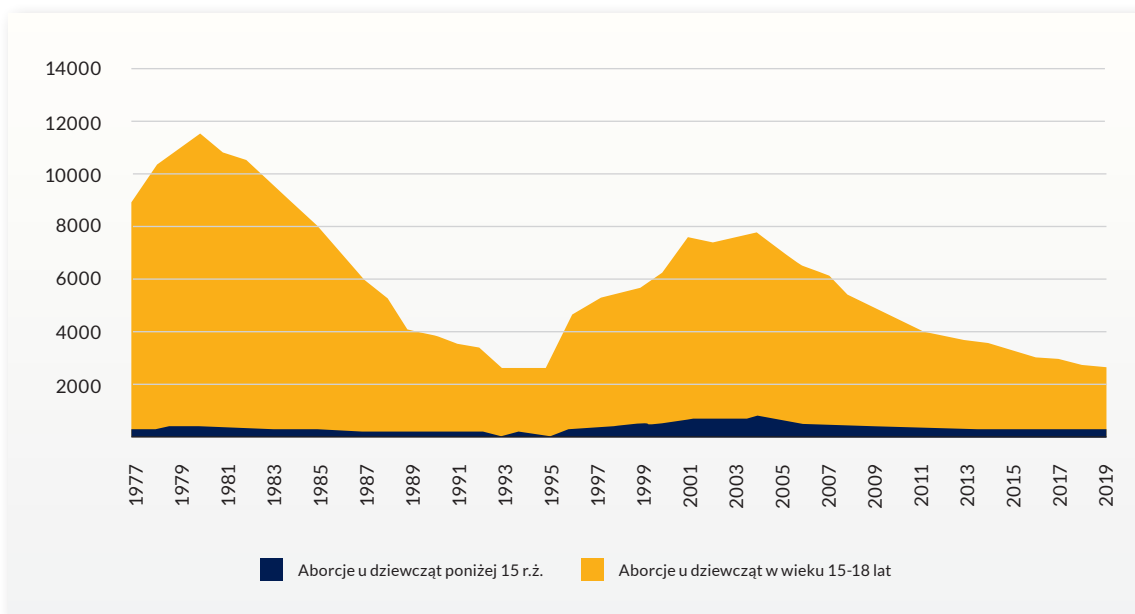
Wykres 14. Niemcy – liczba urodzeń wg. stanu cywilnego rodziców w latach 1950-2019.

Źródło: Die Datenbank des Statistischen Bundesamtes (Destatis), 2020.

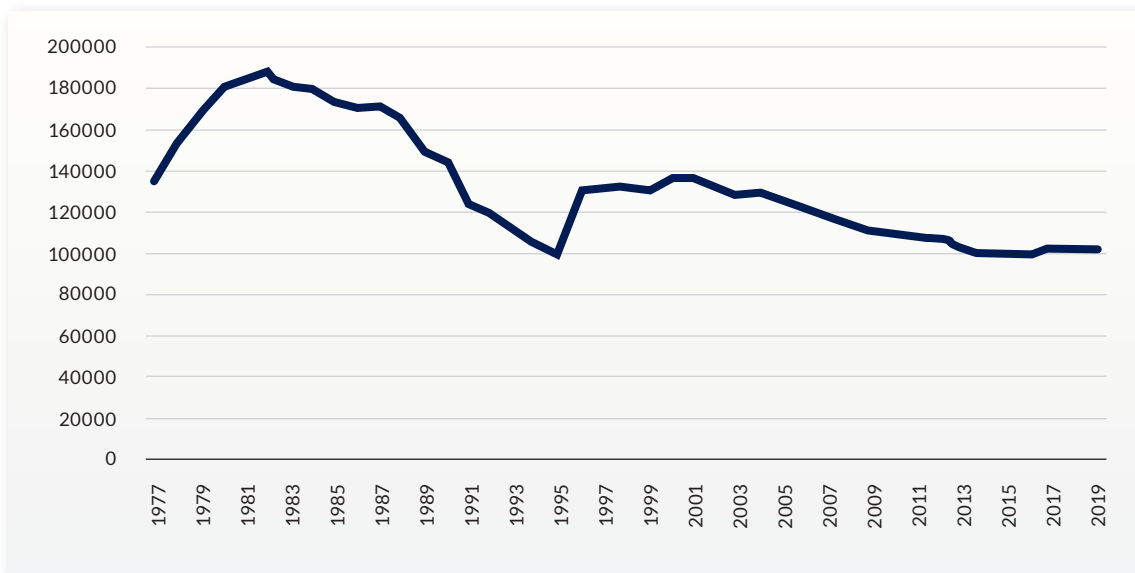
32 BZgA, Youth Sexuality 2015. Repeat survey. The Outlook of 14 to 25-year-olds., Kolonia 2015, <https://service.bzga.de/pdf.php?id=002e9695951c10ef97b4f5db-b416d14a>, dostęp: 2 listopada 2020.

Wykres 15. Niemcy – liczba aborcji wśród nieletnich w latach 1977-2019.

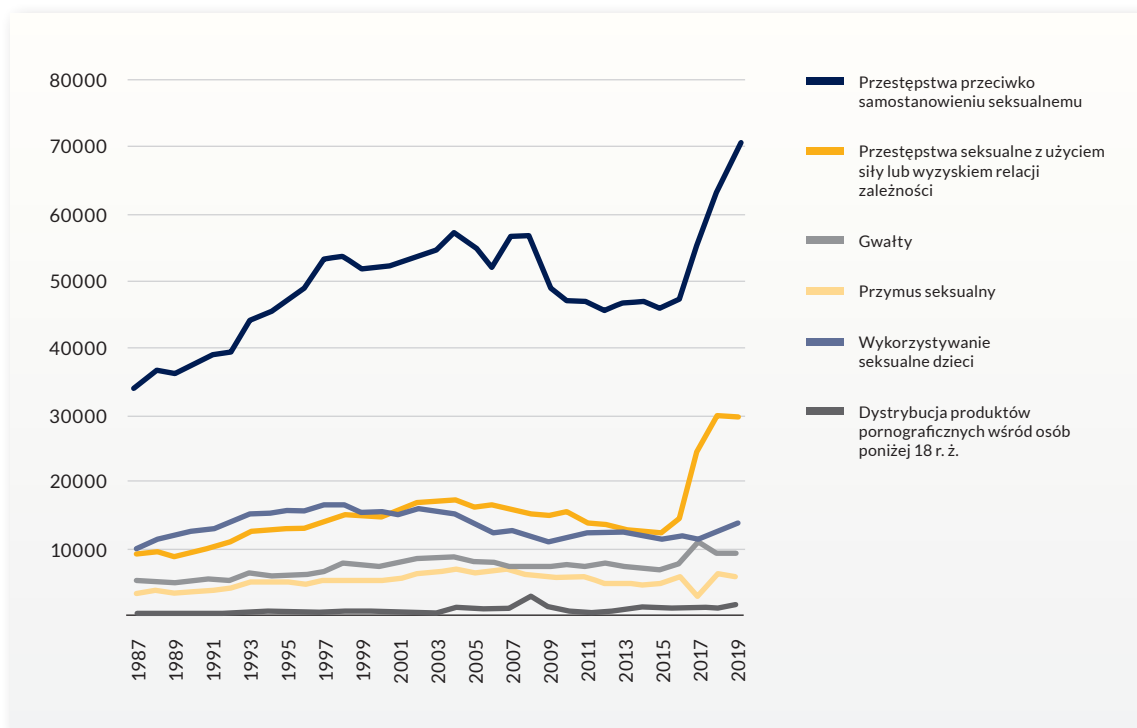
Źródło: Statistisches Bundesamt (Destatis), *Gesundheit. Schwangerschaftsabbrüche* 2019, Fachserie 12 Reihe 3, 2020 oraz Statistisches Bundesamt, *Gesundheit-swesen. Schwangerschaftsabbrüche* 1999, Fachserie 12 Reihe 3, Wiesbaden 2007.

Wykres 16. Niemcy – całkowita liczba aborcji w latach 1977-2019.

Źródło: Statistisches Bundesamt (Destatis), *Gesundheit. Schwangerschaftsabbrüche* 2019, Fachserie 12 Reihe 3, 2020 oraz Statistisches Bundesamt, *Gesundheit-swesen. Schwangerschaftsabbrüche* 1999, Fachserie 12 Reihe 3, Wiesbaden 2007.

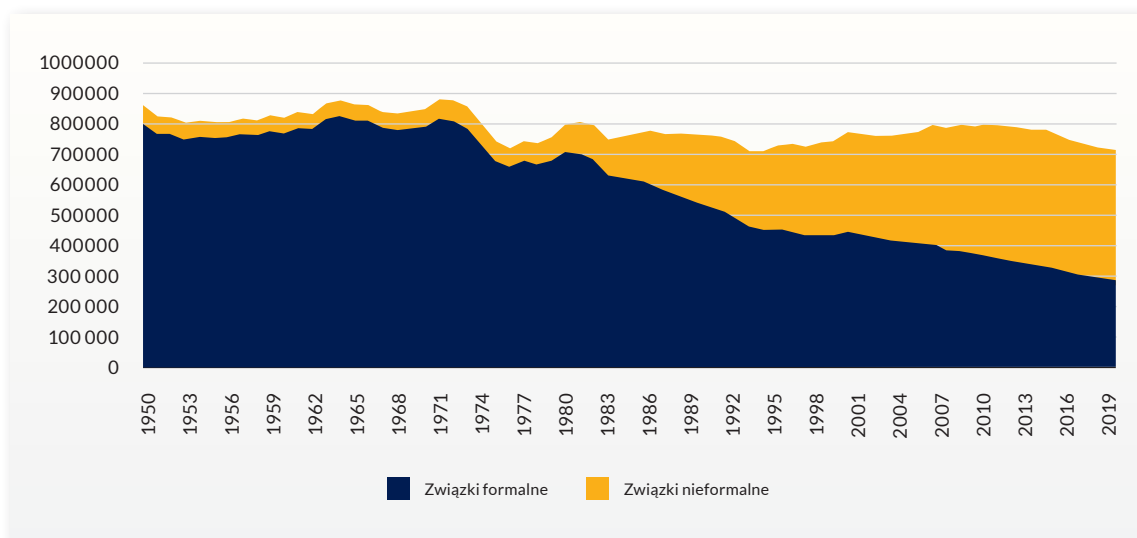
Wykres 17. Niemcy – liczba przestępstw o charakterze seksualnym w latach 1987-2019.

Źródło: Bundeskriminalamt 2020.

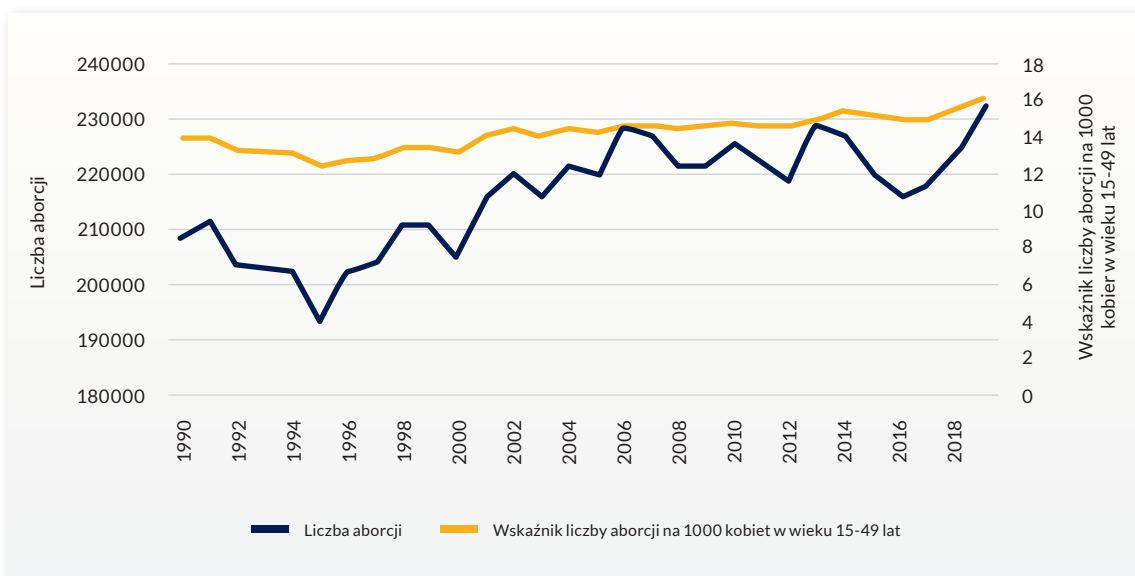

Wykres 18. Francja – liczba urodzeń wg. stanu cywilnego rodziców w latach 1950-2016.

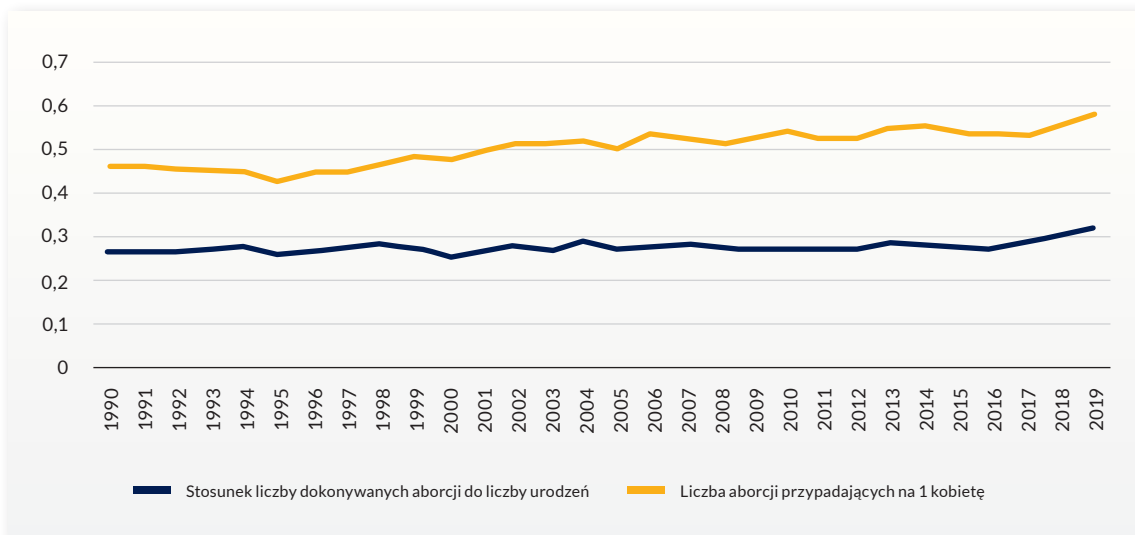
Źródło: L'Institut national de la statistique et des études économiques.

Wykres 19. Francja – liczba aborcji oraz wskaźnik aborcji na 1000 kobiet w latach 1990-2018.

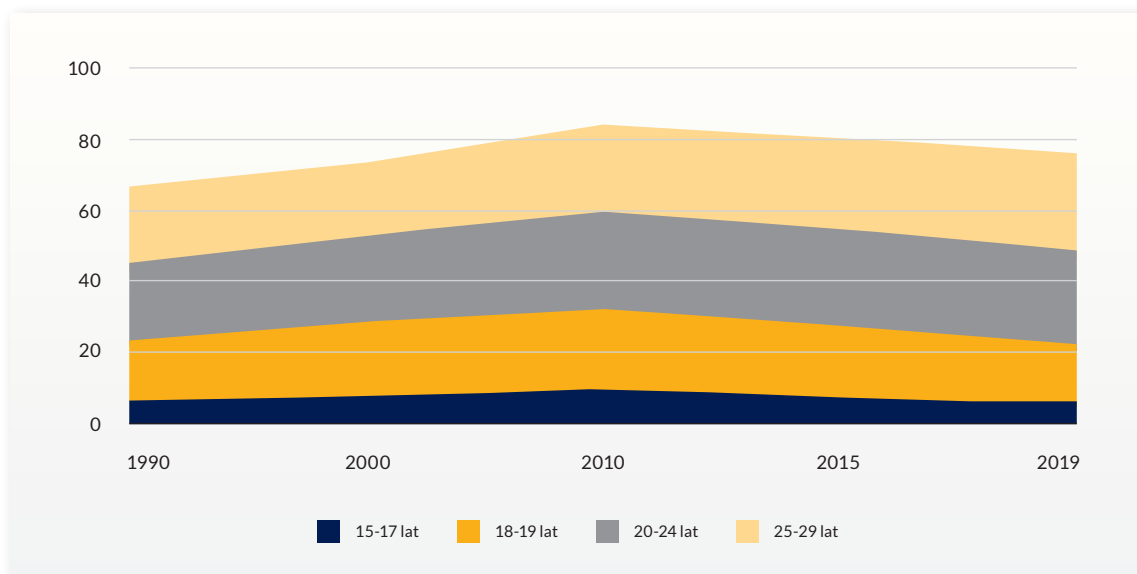
Źródło: Ministère des Solidarités et de la Santé. Za: A. Vilain, S. Allain, C.L. Dubost, J. Fresson, S. Rey, *Interruptions volontaires de grossesse : une hausse confirmée en 2019*, „Études et Résultats”, nr 1163, Drees 2020.

Wykres 20. Francja – współczynniki aborcji w latach 1990-2019.

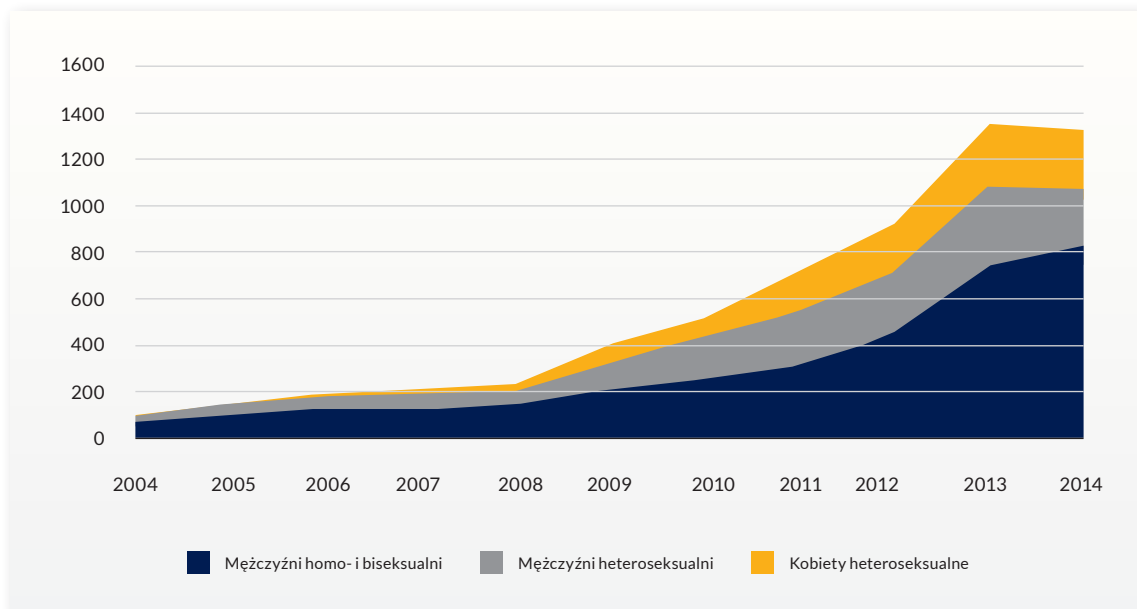
Źródło: Ministère des Solidarités et de la Santé. Za: A. Vilain, S. Allain, C.L. Dubost, J. Fresson, S. Rey, *Interruptions volontaires de grossesse : une hausse confirmée en 2019*, „Études et Résultats”, nr 1163, Drees 2020.

Wykres 21. Francja – wskaźnik aborcji wśród nieletnich jako liczba aborcji przypadających na 1000 kobiet wg grup wiekowych.

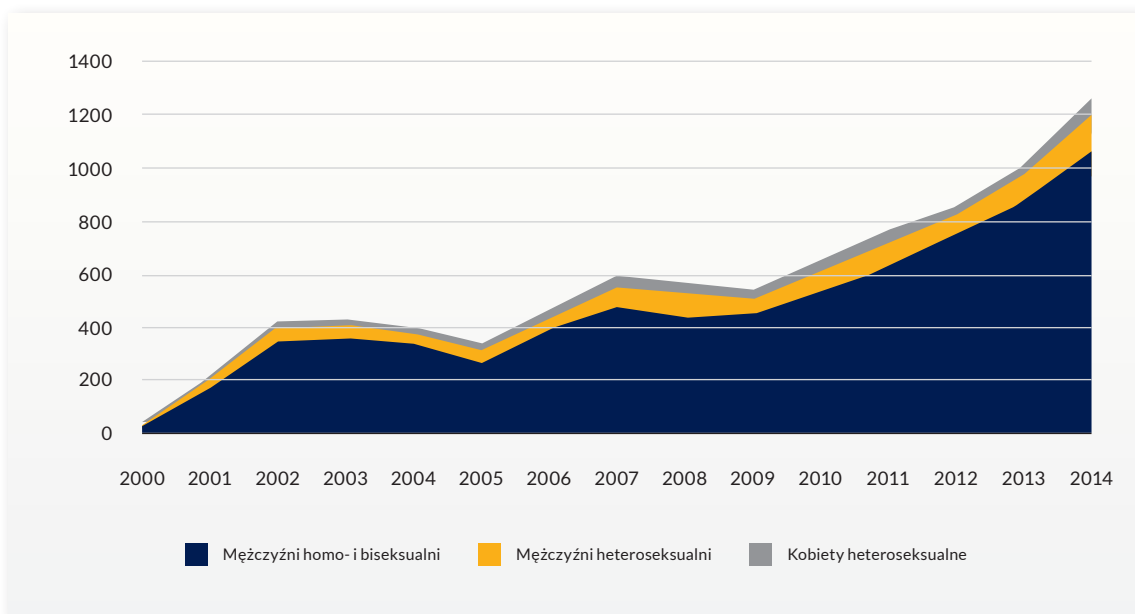
Źródło: Ministère des Solidarités et de la Santé. Za: A. Vilain, S. Allain, C.L. Dubost, J. Fresson, S. Rey, *Interruptions volontaires de grossesse : une hausse confirmée en 2019*, „Études et Résultats”, nr 1163, Drees 2020.

Wykres 22. Francja – liczba zdiagnozowanych przypadków rzeżączki w latach 2004-2014.

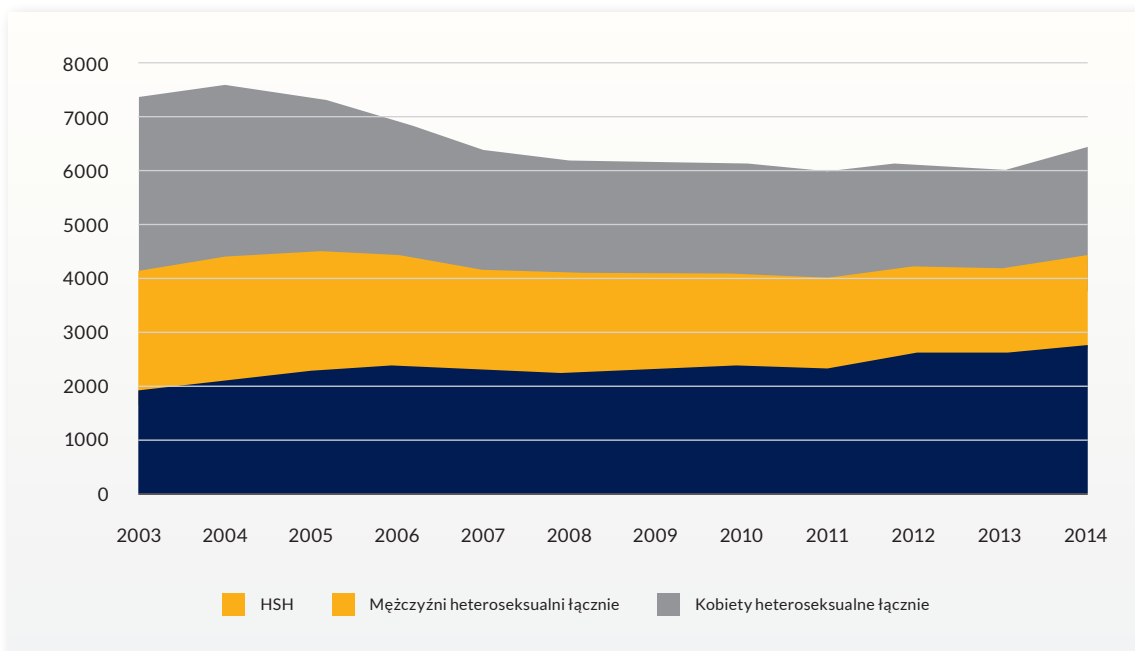
Źródło: Ministère des Solidarités et de la Santé, *L'état de santé de la population en France – Rapport 2017*.

Wykres 23. Francja – liczba zdiagnozowanych przypadków syfilisu w latach 2000-2014.

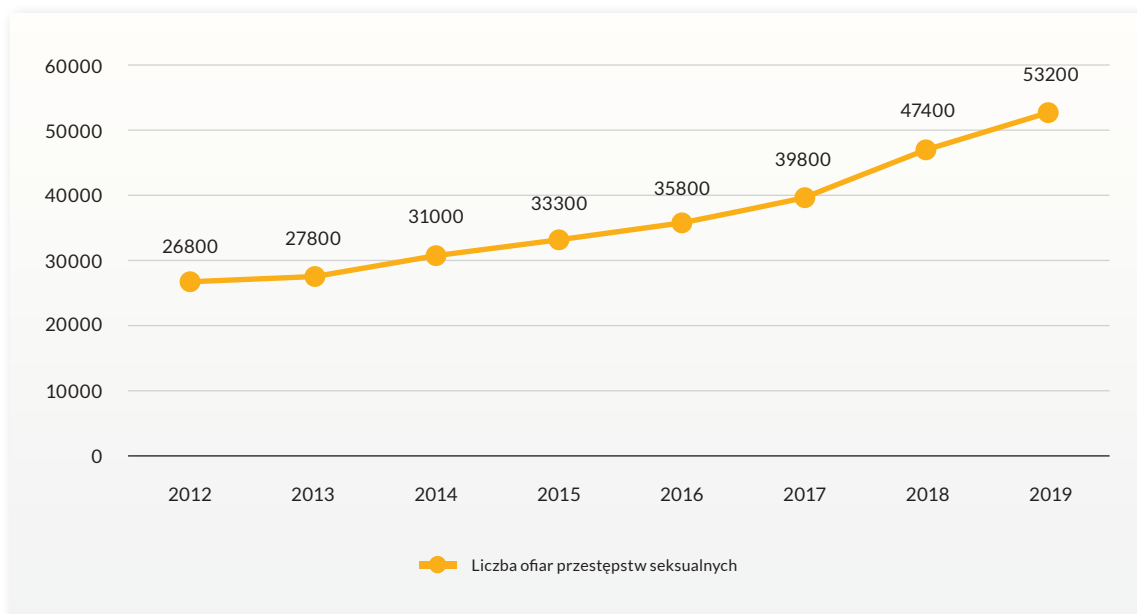
Źródło: Ministère des Solidarités et de la Santé, *L'état de santé de la population en France – Rapport 2017*.

Wykres 24. Francja – liczba nowo wykrytych przypadków zarażenia wirusem HIV w latach 2003-2014.

Źródło: Ministère des Solidarités et de la Santé, *L'état de santé de la population en France – Rapport 2017*.

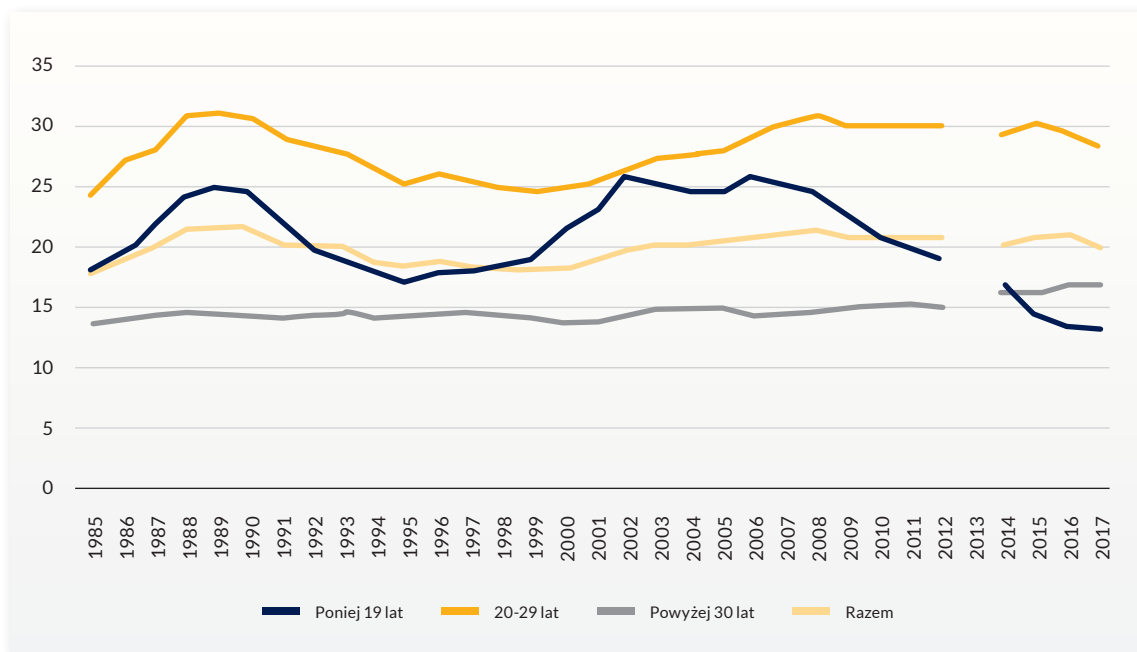
Wykres 25. Francja – liczba ofiar przestępstw seksualnych w latach 2012-2019.

Źródło: Ministère de l'Intérieur, *Insécurité et délinquance en 2019: bilan statistique*, 2020.

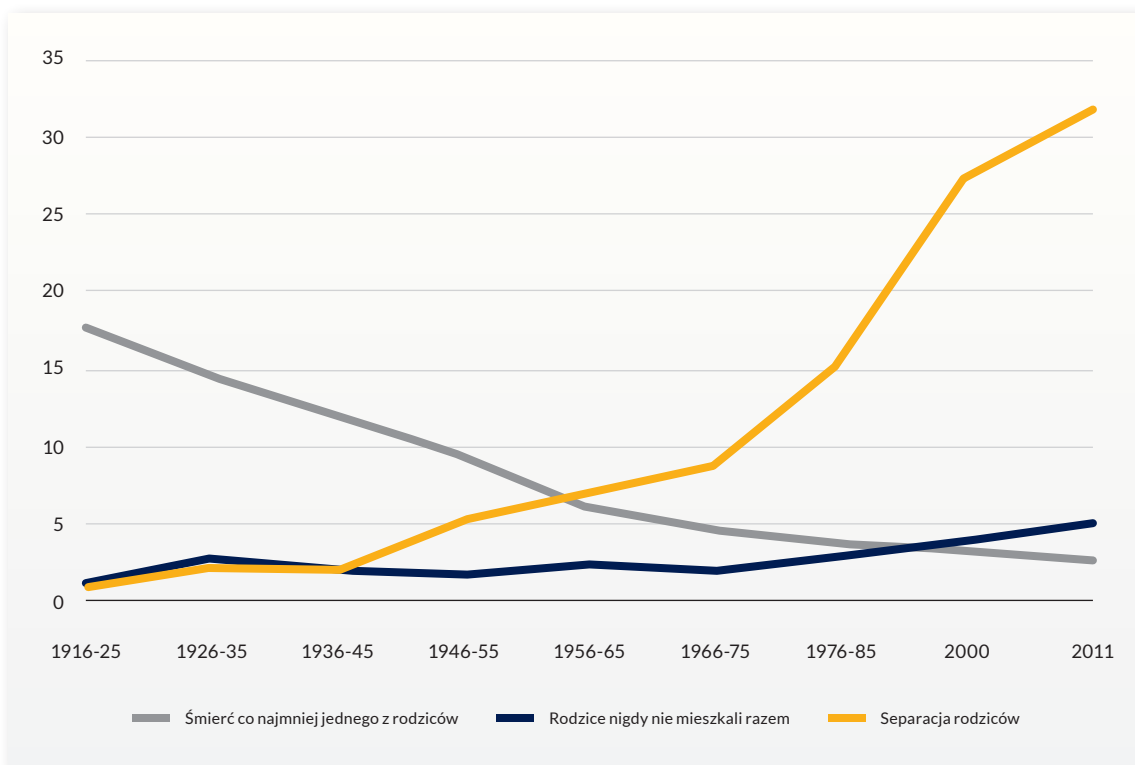

Wykres 26. Szwecja – liczba aborcji na 1000 kobiet wg. grup wiekowych w latach 1985-2010.

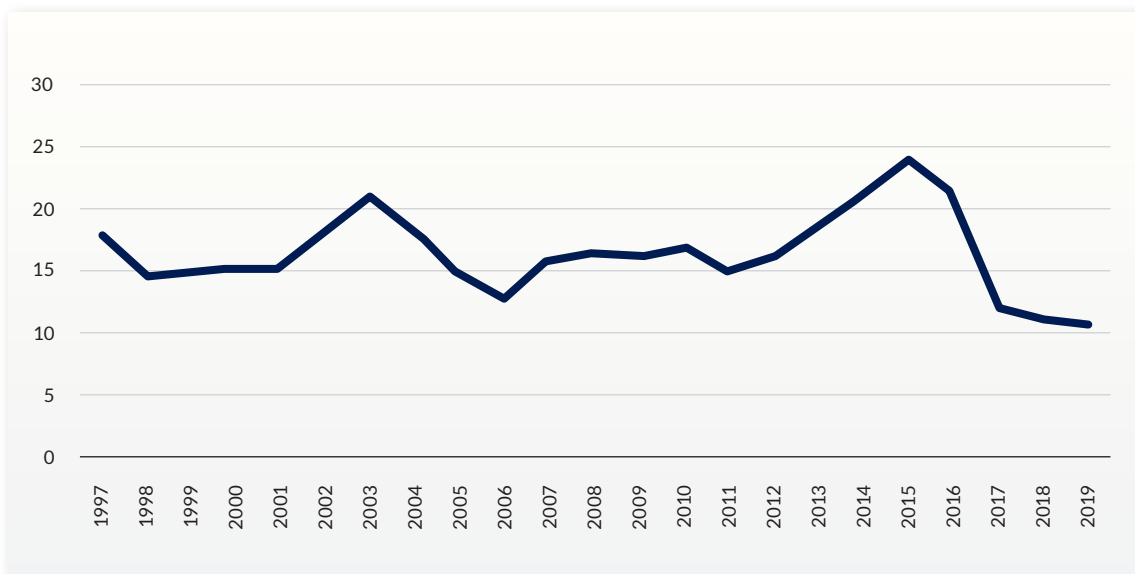
Źródło: Folkhälsomyndigheten (The Public Health Agency of Sweden), Socialstyrelsen.

Wykres 27. Szwecja – zmiana struktur rodzinnych. Odsetek 16-latków mieszkających z dala od biologicznych rodziców w latach 1916-2011, z podziałem na przyczyny rozłąki.

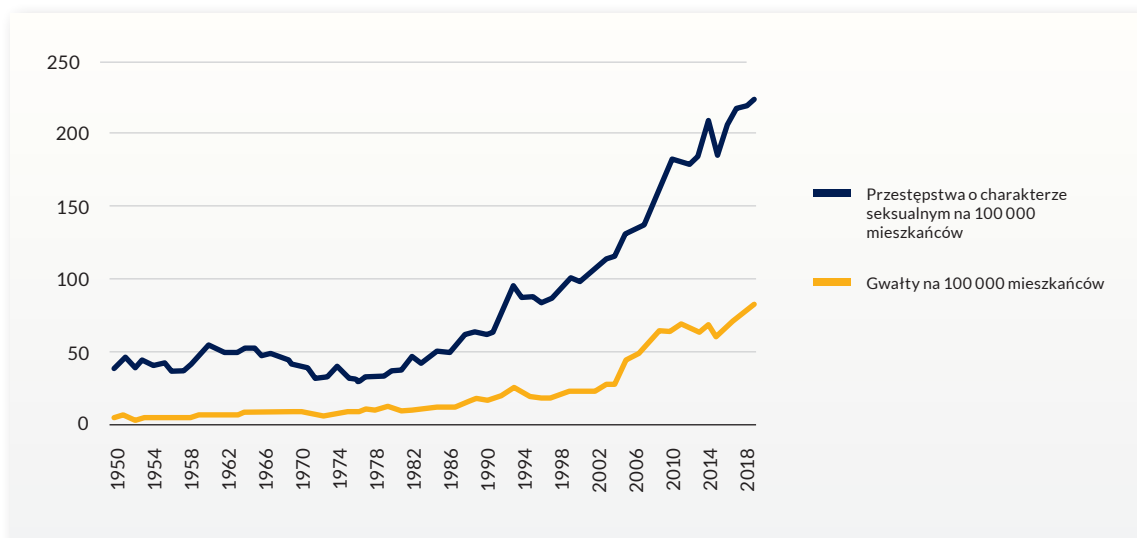
Źródło: Statistiska centralbyrån (SCB, Statistics Sweden), *Barn, föräldrar och separationer. Utvecklingen under 2000-talet*, Demografiska Rapporter 2013:1.

Wykres 28. Szwecja – liczba zakażeń WZW B na 100 000 mieszkańców w latach 1997-2019.

Źródło: Folkhälsomyndigheten (The Public Health Agency of Sweden).

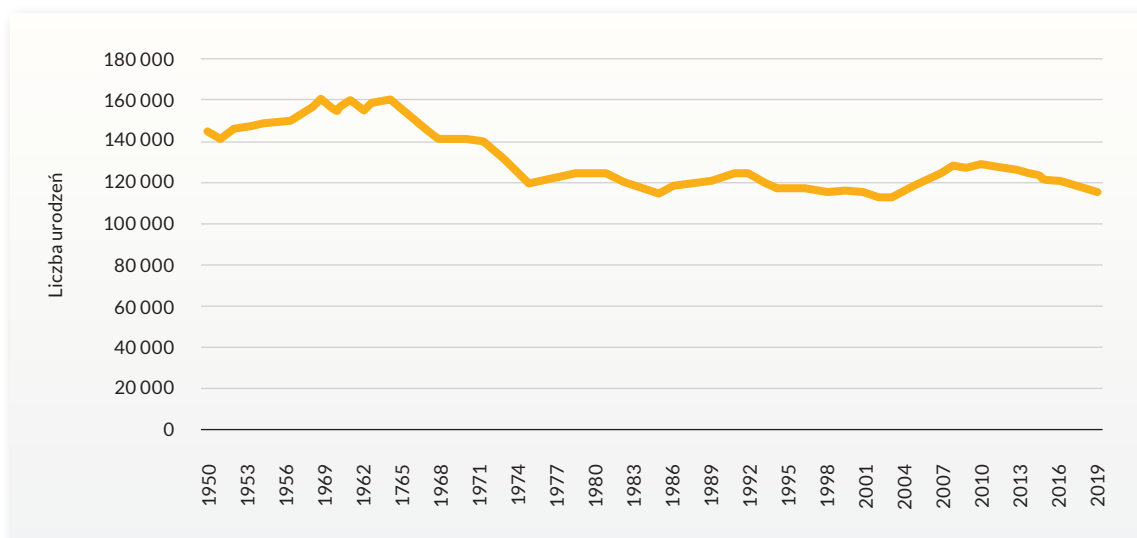
Wykres 29. Szwecja – liczba przestępstw o charakterze seksualnym na 100 000 mieszkańców w latach 1950-2018.

Źródło: Brottsförebyggande rådet (Swedish National Council for Crime Prevention).

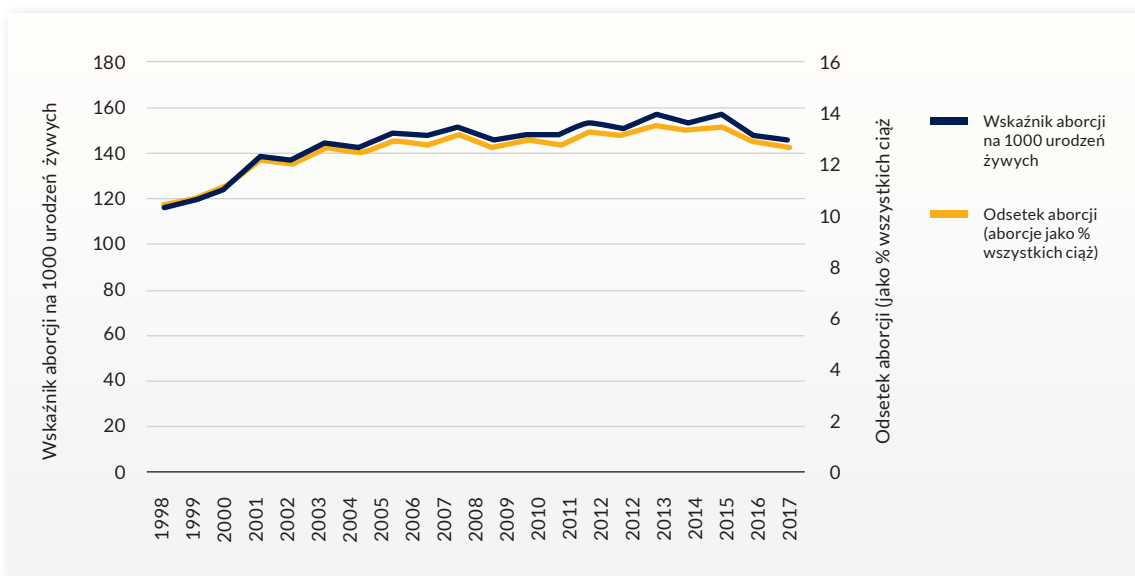

Wykres 30. Belgia – bezwzględna liczba urodzeń w latach 1950-2019.

Źródło: Statbel (Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium).

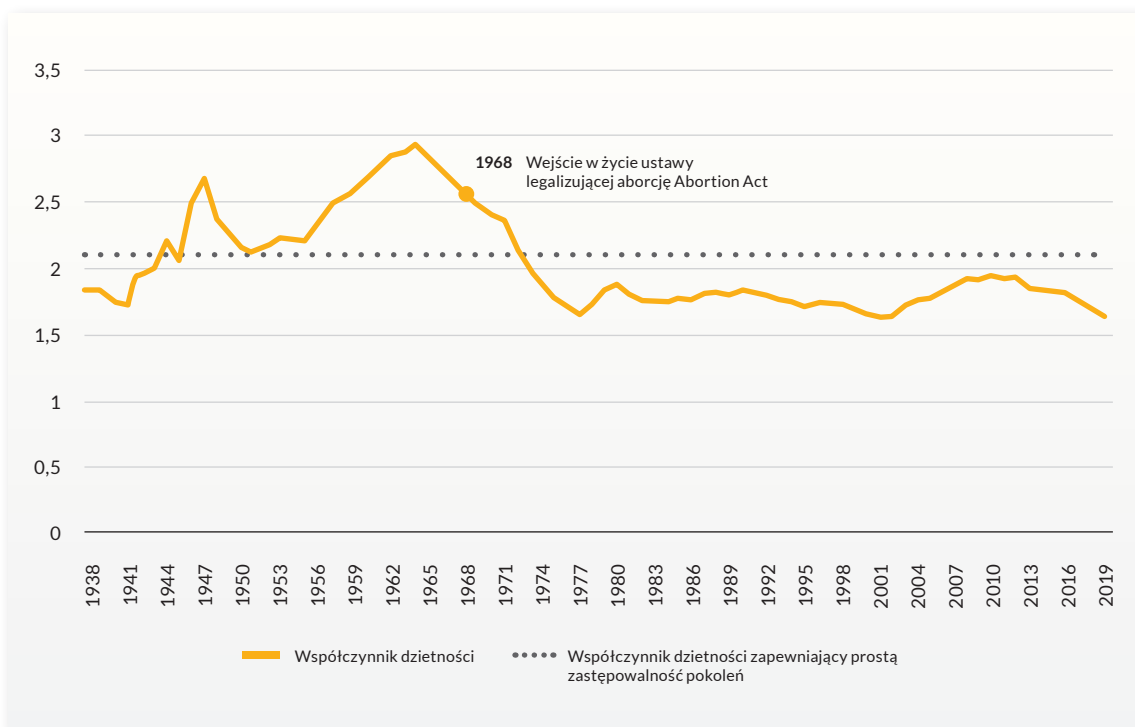
Wykres 31. Belgia – wskaźniki aborcji w latach 1998-2017.

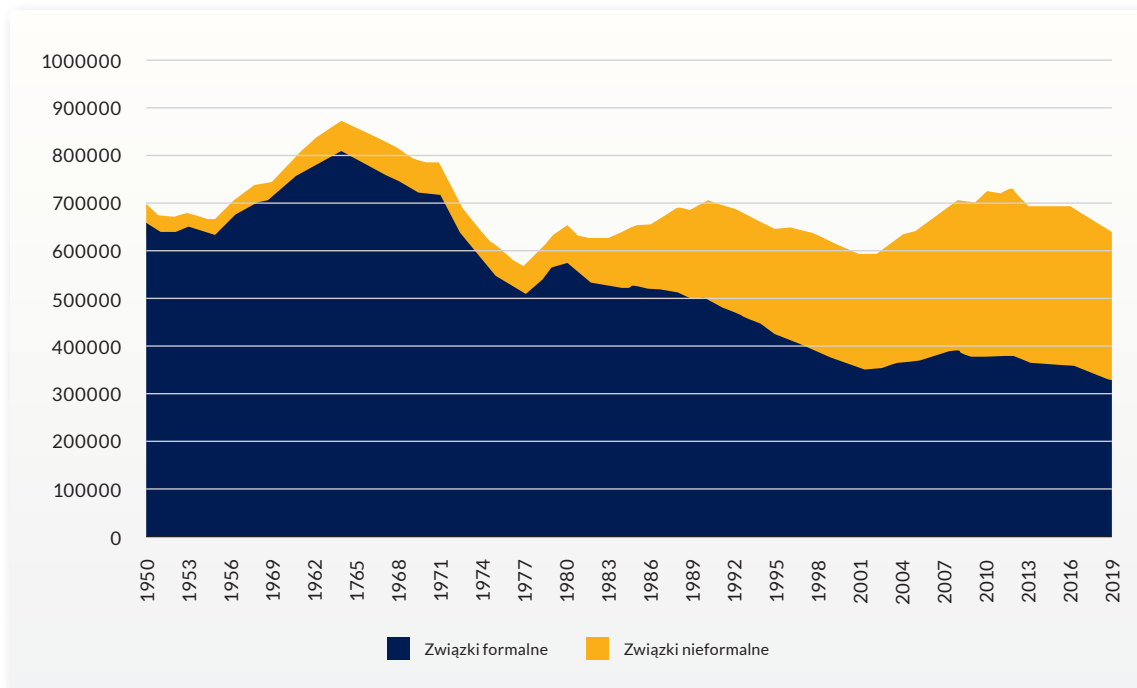
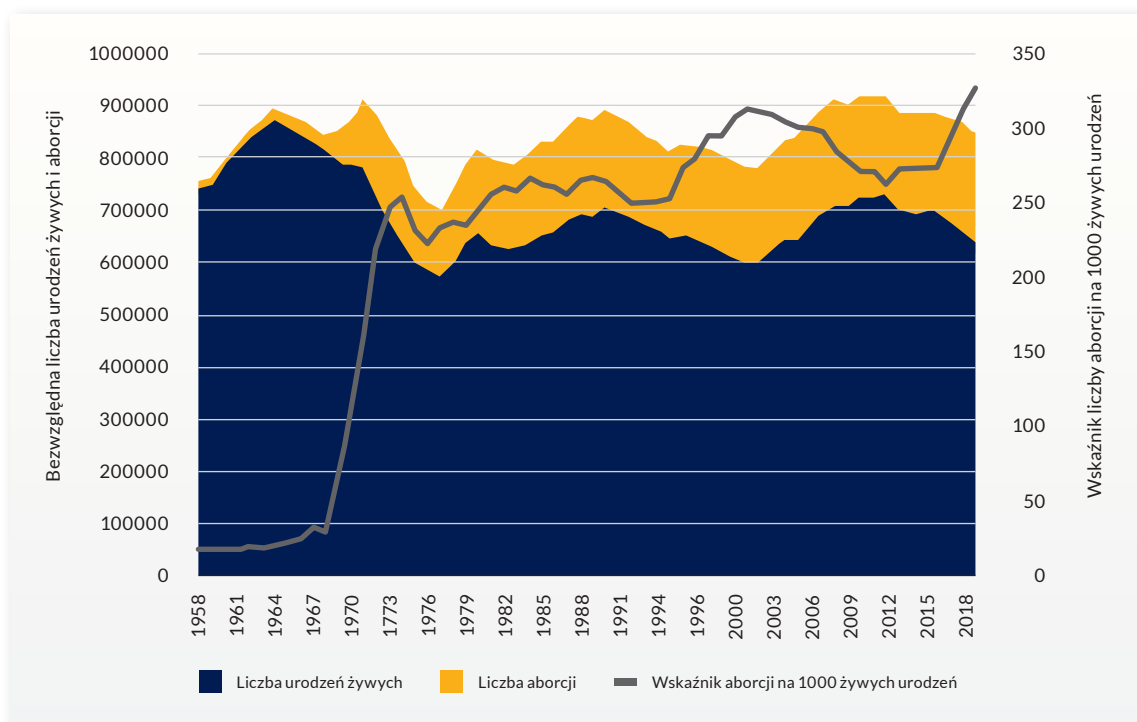
Źródło: Commission nationale d'évaluation de la loi du 3 avril 1990 relative a l'interruption de grossesse.

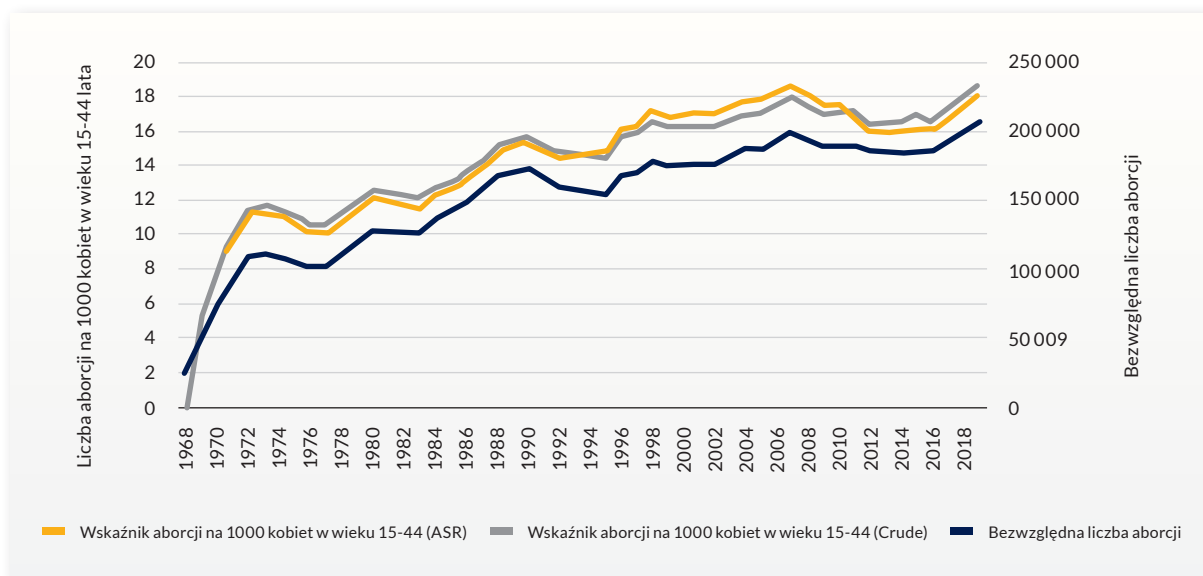
Wykres 32. Anglia i Walia – współczynnik dzietności w latach 1938-2019.

Źródło: Office for National Statistics, *Births in England and Wales*: 2019.

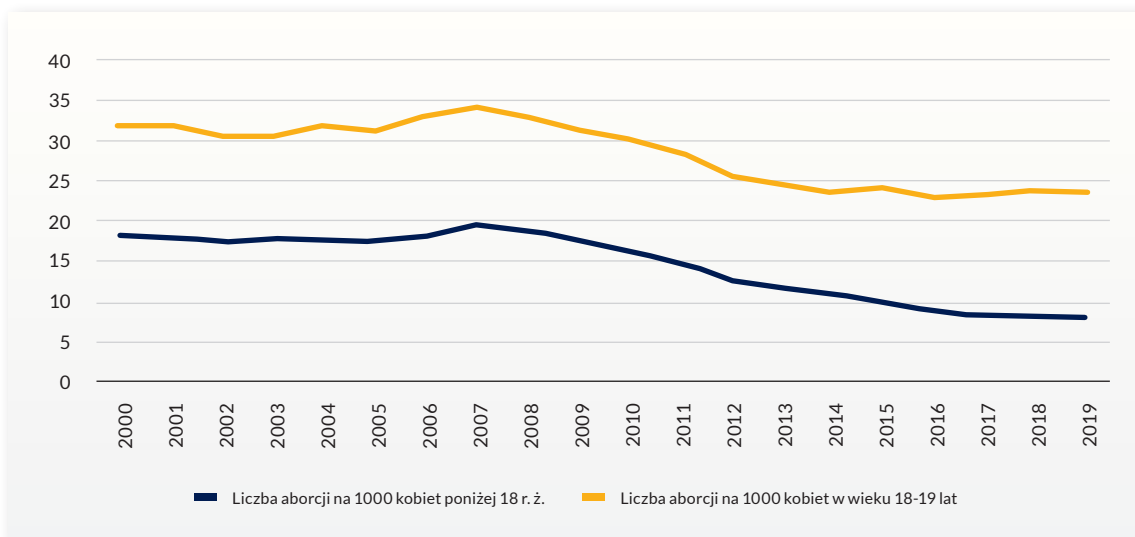
Wykres 33. Anglia i Walia – bezwzględna liczba urodzeń wg. stanu cywilnego rodziców w latach 1950-2019.Źródło: Office for National Statistics, *Births in England and Wales: 2019*.**Wykres 34. Anglia i Walia – liczba urodzeń żywych i aborcji w latach 1958-2016 oraz wskaźnik liczby aborcji na 1000 żywych urodzeń.**Źródło: Office for National Statistics, *Births in England and Wales: 2019*. Department of Health and Social Care, *Abortion statistics for England and Wales: 2019*.

Wykres 35. Anglia i Walia – bezwzględna liczba legalnych aborcji i współczynnik aborcji na 1000 kobiet-rezydentów w latach 1968-2018.

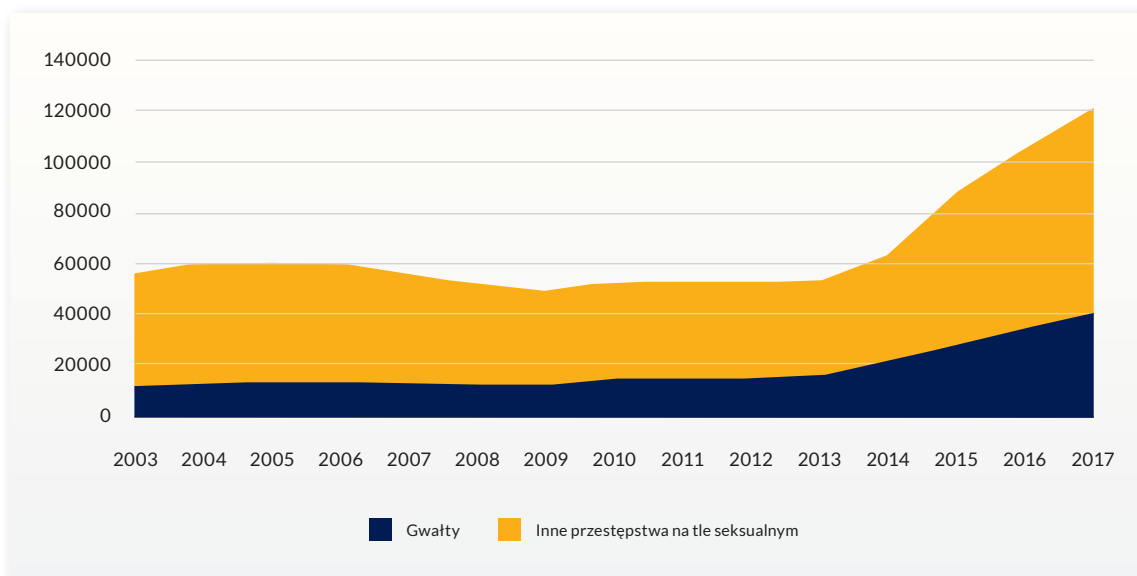

Źródło: Department of Health and Social Care, *Abortion statistics for England and Wales*: 2019.

Wykres 36. Anglia i Walia – współczynnik aborcji na 1000 kobiet poniżej 19 r.ż. w latach 2000-2019.

Department of Health, *Abortion statistics, England and Wales*: 2010. Department of Health and Social Care, *Abortion statistics for England and Wales*: 2019.

Wykres 37. Anglia i Walia – liczba przestępstw na tle seksualnym w latach 2003-2017.

Źródło: Office for National Statistics, *Sexual offences in England and Wales: year ending March 2017*.

7. Edukacja seksualna w perspektywie kształcenia i wychowania

Jak głosi wstęp do ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (dalej: ustawa Prawo oświatowe)³³ – podstawowego aktu prawnego dotyczącego polskiego systemu edukacji – „**nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki**. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości Ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. **Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności**”. W tym kontekście warto też rozpatrzyć potencjalny walor wychowawczy i edukacyjny, jaki nieść mogą ze sobą zajęcia edukacji seksualnej – lub też wykazać jego brak.

Przede wszystkim **należy zastanowić się** czy – z jednej strony – polski system szkolnictwa w obecnym swoim kształcie zapewnia uczniom dostateczną wiedzę z zakresu seksualności człowieka, o co dopominają się zwolennicy kompleksowej edukacji seksualnej, a z drugiej – **czy postulaty wykraczające poza obecne ramy programowe są zasadne i racjonalne oraz czy proponują wprowadzenie zmian dla ucznia korzystnych**.

„Art. 1. System oświaty zapewnia w szczególności:

1. realizację prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, **odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju**;
2. wspomaganie przez szkołę **wychowawczej roli rodziny**;
3. wychowanie rozumiane jako wspieranie dziecka w rozwoju ku **pełnej dojrzałości w sferze fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej**, wzmacnianie i uzupełnianie przez działania z zakresu profilaktyki problemów dzieci i młodzieży”.

Ustawa Prawo oświatowe

33 Dz.U. z 2017 r. poz. 59, tj. z dnia 7 maja 2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 910).

Pierwszym z dwóch przedmiotów szkolnych, w ramach których realizowane są treści dotyczące rozwoju człowieka i jego życia płciowego jest wychowanie do życia w rodzinie (dalej również: WDŻ), drugim – biologia. Aby ocenić potencjalny walor edukacyjny i wychowawczy permissywnej edukacji seksualnej konieczne jest więc dokonanie analizy porównawczej z uwzględnieniem programów nauczania tych właśnie przedmiotów. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8 czerwca 2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz.U. Z dnia 10 czerwca 2010 r.) **organem dopuszczającym dany program nauczania do użytku w danej szkole jest dyrektor szkoły**, natomiast w kompetencji MEN leży dopuszczanie do użytku szkolnego konkretnych podręczników. Programy nauczania w szkołach na terenie całego kraju nie są więc jednolite, jednak w praktyce niewiele różnią się merytorycznie, a poddane niżej analizie przykładowe programy są miarodajne dla przedstawienia sytuacji ogólnokrajowej.

Zajęcia WDŻ są oczywistym, obowiązującym w Polsce od lat odpowiednikiem edukacji seksualnej³⁴ – wpisują się w definicję edukacji seksualnej typu A, mającej na celu zaznajomienie ucznia z wybranymi aspektami ludzkiej płciowości, przy jednoczesnej rekomendacji powściągliwości seksualnej (abstynencji). Co istotne, zajęcia WDŻ prowadzone są w narracji prorodzinnej i podkreślają kluczową rolę rodziny w procesie wychowawczym.

W jednym z programów nauczania dla klas IV-VIII szkoły podstawowej, podstawie programowej do serii podręczników „Moje dorastanie”³⁵, wśród szczegółowych wymagań co do treści nauczania znajduje się między innymi **zrozumienie przemian okresu dojrzewania i pokonywanie związanych z tym okresem trudności, znajomość chorób przenoszonych drogą płciową (ich specyfiki, rozwoju i objawów, a także drogi przenoszenia zakażenia i zasad profilaktyki) oraz umiejętność obrony własnej intymności i nietykalności seksualnej oraz szacunek dla ciała innej osoby. Łatwo zauważyć, że wymagania te pokrywają się z tą częścią programu edukacji seksualnej typu C, którą trzeba uznać za racjonalną**. Jest to szczególnie warte uwagi zważywszy na fakt, że jednym z argumentów padających najczęściej w debacie na temat edukacji seksualnej jest właśnie konieczność nabycia przez uczniów umiejętności stawiania granic w kontekście seksualności i uwrażliwienia ich na brak zgody na stosunek seksualny ze strony drugiej osoby (tzw. *sexual consent*) – co sugeruje, że ani rodzina, ani wychowawcze działania szkoły takiej postawy w uczniach nie kształtują. Jest to oczywiście twierdzenie zupełnie fałszywe, co można zweryfikować choćby na podstawie podręczników wychowania do życia w rodzinie, które – zgodnie z ustawowym uszanowaniem chrześcijańskiego systemu wartości – za cel mają kształtowanie w dzieciach i młodzieży odpowiedzialnego podejścia do płciowości człowieka. Wbrew głosom pojawiającym się w debacie publicznej dużą wagę przykładają się również do omówienia ryzyka zarażenia się chorobami wenerycznymi oraz zagrożeń jakie niesie ze sobą Internet w kontekście pornografii.

34 Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. z 1993 r., nr 17, poz. 78, z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. z 2014 r., poz. 395, z późn. zm.).

35 B. Strzemieczna, *Moje dorastanie. Wychowanie do życia w rodzinie. Program nauczania dla klas IV-VIII szkoły podstawowej*, Grodzisk Mazowiecki 2017.

Obrona własnej intymności:

- szacunek dla ciała w kontekście godności człowieka,
- zachowania, które łamią prawo do intymności,
- sytuacje, które naruszają intymność,
- asertywność wobec próby naruszenia sfery intymnej,
- konieczność wypracowania postawy czujności wobec dwuznacznych zachowań innych osób.

Fragment treści nauczania w klasie VI (z programu nauczania WDŻ „Wędrując ku dorosłości”).

Teresa Król, Wędrując ku dorosłości. Program nauczania. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów klasy 6 szkoły podstawowej, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2019

Jednak program wychowania do życia w rodzinie nie ogranicza się do powyższego – **obejmuje przede wszystkim uświadomienie szczególnego znaczenia rodziny i małżeństwa w społeczeństwie, nabycie umiejętności komunikacji i budowania prawidłowych relacji w rodzinie, zrozumienie odpowiedzialności wiążącej się z seksualnością i prokreacją, przedstawienie życia jako fundamentalnej wartości** (co dotyczy zarówno dzieci nienarodzonych, jak osób starszych), kształcenie odpowiedzialnych postaw społecznych oraz wspieranie wysiłku samowychowawczego. Podejście skrajnie różne od tego proponowanego przez standardy WHO przejawia się szczególnie w treściach dotyczących seksualności człowieka – podejście budujące szacunek do drugiego człowieka, zachęcające do odpowiedzialnego podejścia do własnej seksualności, krytykujące postawy promujące przedmiotowe traktowanie drugiej osoby pod pozorem miłości, a jednocześnie wskazujące na krótko- i długotrwałe negatywne skutki, jakie niesie ze sobą przedwczesne rozpoczęcie życia seksualnego.

„Seksualność człowieka. Uczeń:

1. określa pojęcia związane z seksualnością: męskość, kobiecość, komplementarność, miłość, wartość, małżeństwo, rodzicielstwo, odpowiedzialność; wyjaśnia na czym polega i czego dotyczy integracja seksualna;
2. rozumie znaczenie odpowiedzialności w przeżywaniu własnej płciowości oraz budowaniu trwałych i szczęśliwych więzi;
3. określa główne funkcje płciowości, takie jak: wyrażanie miłości, budowanie więzi i rodzicielstwo, a także wzajemna pomoc i uzupełnianie, integralna i komplementarna współpraca płci;
4. rozumie, na czym polega prawo człowieka do intymności i ochrona tego prawa;
5. wyjaśnia, na czym polega odpowiedzialność mężczyzny i kobiety za sferę seksualną i prokreację;
6. charakteryzuje związek istniejący pomiędzy aktywnością seksualną a miłością i odpowiedzialnością; omawia problemy związane z przedmiotowym traktowaniem człowieka w dziedzinie seksualnej;
7. potrafi wymienić argumenty biomedyczne, psychologiczne, społeczne i moralne za inicjacją seksualną w małżeństwie;
8. przedstawia przyczyny, skutki i profilaktykę przedwczesnej inicjacji seksualnej;
9. zna choroby przenoszone drogą płciową; rozumie ich specyfikę, rozwój i objawy; wie, jakie są drogi przenoszenia zakażenia; zna zasady profilaktyki;
10. potrafi wymienić różnice pomiędzy edukacją a wychowaniem seksualnym;

11. potrafi scharakteryzować i ocenić różne odniesienia do seksualności: permissywne, relatywne i normatywne;
12. rozumie wartość trwałości małżeństwa dla dobra rodziny”.

Koncepcja ludzkiej seksualności w programie nauczania WDŻ „Moje dorastanie”.

B. Strzemieczna, Moje dorastanie. Wychowanie do życia w rodzinie. Program nauczania dla klas IV-VIII szkoły podstawowej, Grodzisk Mazowiecki 2017, s. 11.

Treści objęte przedmiotem wychowania do życia w rodzinie w ramach lekcji biologii uzupełniane są o fizyczny aspekt ludzkiej płciowości – zakres programu pokrywa bardzo szeroki materiał, poczynając od budowy męskiego i żeńskiego układu rozrodczego, poprzez proces zapłodnienia i ciąży, aż do etapów rozwoju człowieka i chorób układu rozrodczego. Biorąc pod uwagę, że tematy te wyczerpują zakres wiedzy dotyczącej organizmu człowieka w zakresie układu rozrodczego – przynajmniej w stopniu szczegółowości na jaki pozwala ten etap edukacji, co dotyczy wszystkich układów narządów człowieka – można z całą pewnością stwierdzić, że nie jest możliwe poszerzenie materiału o wartościowe treści dotyczące tego aspektu fizjologii człowieka. Toteż wprowadzenie zajęć *sexed* nie może w wartościowy sposób rozszerzyć wiedzy przekazywanej uczniom i doprowadzić do przekazywania przydatnej uczniom wiedzy, której już nie obejmowałyby przedmioty szkolne.

IX. Rozmnażanie i rozwój człowieka

53. Męski układ rozrodczy

- męskie cechy płciowe
- funkcje i budowa narządów męskiego układu rozrodczego
- budowa gamety męskiej – plemnika

54. Żeński układ rozrodczy

- żeńskie cechy płciowe
- budowa komórki jajowej
- budowa i funkcje wewnętrznych narządów płciowych
- budowa i funkcje zewnętrznych narządów płciowych

55. Funkcjonowanie żeńskiego układu rozrodczego

- żeńskie hormony płciowe
- przebieg cyklu miesięczkowego

56. Rozwój człowieka – od poczęcia do narodzin

- proces zapłodnienia
- rozwój zarodka
- funkcje błon płodowych
- etapy rozwoju płodowego
- ciąża i poród

57. Rozwój człowieka – od narodzin do starości

- zmiany zachodzące w różnych okresach rozwojowych człowieka (noworodkowy, niemowlęcy, poniemowlęcy, dzieciństwo, dojrzewanie, dorosłość, przekwitanie, starość)
- różne rodzaje dojrzałości człowieka

58. Higiena i choroby układu rozrodczego

- zapobieganie chorobom przenoszonym drogą płciową
- czynniki chorobotwórcze i choroby przez nie wywoływane (rak szyjki macicy, rak piersi, rak prostaty, rzeżączka, kiła, rzeżyszkowica).

Fragment rozkładu materiału nauczania z biologii dla klasy 7 szkoły podstawowej na podstawie Programu nauczania biologii – Puls życia autorstwa Anny Zdziennickiej³⁶.

Zasadniczo program i cele nauczania permissywnej edukacji seksualnej został opisany w standardach edukacji seksualnej WHO – oczywiście przekazywane treści będą się znacznie różnić w zależności od państwa, regionu i placówki szkolnej, jednak główne założenia *sexed* typu C pozostają wspólne. Po- bieżne przestudiowanie zasad i rezultatów edukacji seksualnej³⁷ znajdujących się we wspomnianym dokumencie może doprowadzić do fałszywego wniosku, że nie różnią się one drastycznie od założeń i celów kształcenia WDŻ – w końcu jest w tym miejscu mowa o dostosowaniu treści edukacji seksu- alnej do wieku i stopnia rozwoju dzieci, „wkładzie w kierunku sprawiedliwego i samostanowiącego społeczeństwa”, szacunku do drugiego człowieka, „uświadomieniu i zdobywaniu wiedzy na temat ludzkiego ciała”, a także „budowaniu związków, w których istnieje obopólne zrozumienie”. Jednak od razu rzuca się w oczy **charakterystyczne dla permissywnej edukacji seksualnej postawienie seksualności człowieka w centrum jego życia i koncentracja na własnych emocjach**, wspomina się o „doświadczeniu w przyjemny sposób seksualności” czy „respektowaniu różnorodności seksualnych”. Kolejne rozdziały „Standardów edukacji seksualnej” sukcesywnie podważają wniosek o nieszkodli- wości założeń edukacji seksualnej typu C. Matryca edukacji seksualnej pokazuje, że przez „dostos- owanie treści do wieku” autorzy rozumieją między innymi przekazywanie informacji na temat „radości i przyjemności z dotykania własnego ciała” oraz „masturbacji w okresie wczesnego dzieciństwa” nie tylko dzieciom w wieku 4-6 lat, ale także dzieciom poniżej 4 roku życia³⁸. W przypadku dzieci w wieku 9-12 lat zaleca się natomiast naukę „skutecznego stosowania prezerwatyw i środków antykoncepcyj- nych w przyszłości” oraz pomoc w rozwijaniu „akceptacji różnych sposobów wyrażania seksualności (pocałunki, dotykanie, pieszczoty itp.)”³⁹. W innym miejscu rekomendowane jest uczynienie zajęć interaktywnymi – oprócz aktywnej dyskusji z uczniami (w której „należy brać pod uwagę ich doświad- czenia seksualne, potrzeby i życzenia, ponieważ mają one zasadnicze znaczenie w trakcie opracowy- wania tematów i zagadnień, które powinny zostać przedstawione w czasie zajęć edukacji seksualnej”) proponuje się także wykorzystanie muzyki, filmów i przedstawień, ponieważ „uaktywniają różne strategie i możliwości uczenia się, które oddziałują na uczącego się w bardziej bezpośredni sposób”⁴⁰.

Analiza przypadków konkretnych szkół pokazuje, że bardzo często „Standardy edukacji seksualnej” wdraża się bez zastrzeżeń. Poza oczywistym dla permissywnej edukacji seksualnej umiejscowieniem

36 Mazurek E., *Rozkład materiału nauczania z biologii dla klasy 7 szkoły podstawowej oparty na Programie nauczania biologii – Puls życia autorstwa Anny Zdziennickiej*, 2017.

37 Biuro Regionalne Światowej Organizacji Zdrowia dla Europy i Federalne Biuro ds. Edukacji Zdrowotnej w Kolonii (BZgA), *Standardy edukacji seksualnej...*, s. 27.

38 Tamże, s. 38.

39 Tamże, s. 44.

40 Tamże, s. 30.

ludzkiej seksualności w centrum wszystkich innych aspektów życia oraz przedstawieniem aktywnego, intensywnego, „różnorodnego” i „świadomego” życia seksualnego jako gwarantu szczęścia (wedle tej narracji osiągnięcie dobrostanu i wiedzenie wartościowego życia jest niemożliwe bez spełnienia wymienionych warunków), **podczas zajęć *sexed* uczniowie stawiani są najczęściej przed niecen-zuralnymi treściami, często wizualnymi**, zachęceni są też do rozmów na intymne tematy. Takie po-dejście jest widoczne w już nieco przestarzałych, opublikowanych w 1996 „Wytycznych edukacji seksualnej” dla szkół w Hamburgu⁴¹ – wśród proponowanych form prowadzenia zajęć znajdują się „podróże wyobraźni” („umożliwiają radzenie sobie z marzeniami, lękami i sprzecznościami w dzie-dzinie seksualności”), własnoręczne tworzenie grafik (co „umożliwia intensywne przeżycie emocji seksualnych” – proponowany projekt graficzny to „stacje doświadczeń seksualnych we własnym CV”) czy medytację przy muzyce (która „może stymulować wyobraźnię i ekspresję”), wśród wytycznych dla szkół podstawowych pojawia się także zachęta do rozwijania tematów, z którymi dzieci mogły zetknąć się w mediach, np. „antykoncepcji, masturbacji, przerywania ciąży, różnych orientacji sek-sualnych lub AIDS”. Na tej samej platformie edukacyjnej dla szkół w Hamburgu znajduje się skiero-wanie do broszury informacyjnej z 2017 roku (aktualizowanej już w roku 2020), „Ganz schön intim”, stanowiącą pomoc dydaktyczną dla szkół podstawowych w nauczaniu edukacji seksualnej dzieci w wieku 6-12 lat, przygotowaną na zlecenie i ze środków Departamentu Psychologii Szkolnej Fede-ralnego Ministerstwa Edukacji, Sztuki i Kultury⁴². Jej treść zostanie pokrótce przytoczona, aby umoż-liwić merytoryczną analizę założeń kompleksowej edukacji seksualnej i wykazać ich nie stosowność.

Na broszurę składa się kilkadziesiąt propozycji gier i zabaw edukacyjnych, m.in. zabawa „Część intymne – genitalia” (celem poznania nazewnictwa wewnętrznych i zewnętrznych części organów rozrodczych), własnoręcznie wykonywana przez dzieci instalacja artystyczna szczegółowo przed-stawiająca organy rozrodcze, ćwiczenie uświadamiające dzieciom istnienie różnych tożsamości płciowych (którego nazwę przetłumaczyć można jako „Dziewczynochłopak/chłopakodziewczyna”) czy gra „Wspólne mieszkanie” (za cel zabawy podaje się uświadomienie uczniom, że zarówno tzw. „rodzina patchworkowa”, para żyjąca bez ślubu, jak i dwie zamieszkujące wspólnie kobiety stanowią normalną rodzinę). Jednak w broszurze znajdują się również treści bardziej zaskakujące – w ra-mach gry „Zbieranie pojęć” wskazuje się, że „seksualność jest pojęciem ogólnym dla zmysłowych i przyjemnych uczuć jakie każdy człowiek odczuwa od narodzin do śmierci”, a „seksualności można doświadczać samemu lub z inną osobą – ale tylko wtedy, gdy obie osoby tego chcą i czują się komfor-towo”. Natomiast w zabawie „Co mogę robić ze swoim ciałem” dzieci zachęcane są do odkrywania swojego ciała w parach lub grupach, również przez dotyk, znaleźć punkty ciała w których przypadku dotyk sprawia im najwięcej przyjemności⁴³, a prowadzący ma zwrócić uwagę, że „każdy ma prawo poznawania i dotykania swojego ciała z przyjemnością”, z zastrzeżeniem, że nie należy robić tego w miejscu publicznym⁴⁴.

Kolejnym elementem obecnym w modelu edukacji seksualnej typu C jest **wybiórcze i niejednoznaczne definiowanie pornografii**. W programie zajęć czytamy: „nie ma powszechnej zgody w kwestii formu-

41 Freie und Hansestadt Hamburg Behörde für Schule, Jugend und Berufsbildung, *Richtlinien für die Sexualerziehung, Amt für Schule*, Hamburg 1996, <https://li.hamburg.de/contentblob/4112730/8757c1793776106655101dff88f819fd/data/pdf-richtlinien-bsb-sexualerziehung.pdf>, dostęp: 2 listopada 2020.

42 *Ganz schön intim*, Verein Selbstlaut im Auftrag des Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur, 2017, https://selbstlaut.org/wp-content/uploads/Selbstlaut_Broschuere_Ganz_schoen_intim_korr20200301.pdf, dostęp: 2 listopada 2020.

43 „Im Anschluss kann verglichen werden, welcher Körperteil die meisten Punkte hat und was die angenehmste und die unangenehmste Berührung ist und wie das mit Berührungen bei den Geschlechtsteilen ist”.

44 „Jeder Mensch hat das Recht, den eigenen Körper kennenzulernen und so zu berühren, dass es angenehm ist. Viele Menschen, auch manche Kinder, berühren ihre Geschlechtsteile gern, weil das ein angenehmes Gefühl machen kann. Das wird auch Selbstbefriedigung oder Masturbation genannt. Früher dachten viele, dass Selbstbefriedigung etwas Schädliches ist oder sich nicht gehört. Es ist aber bewiesen, dass Masturbation nicht schädlich ist. Wichtig ist nur, dass man sich einen guten Ort für sich selbst und Zeit sucht. Das ist in der Schule oder in der U-Bahn oder wenn Besuch da ist, nicht passend”.

łowania definicji pornografii, trudno jest wyjaśnić czym ona jest, a czym nie jest”. Według autorów broszury cechą charakterystyczną filmów pornograficznych jest przede wszystkim eksponowanie siły i przemocy, a także nierealistyczna aparycja występujących w nich postaci i tylko treści spełniające te warunki uznają za pornograficzne, a co za tym idzie – za nieodpowiednie dla dzieci. **Jako że w tej narracji za przypisanie treści do kategorii pornografii nie odpowiada nagość oraz fakt przedstawienia aktu seksualnego, lecz właśnie pojawienie się siły i przemocy, duża część obrazów pornograficznych (w niektórych systemach legislacyjnych występujących jako *softcore pornography*) uznana będzie co najwyżej za „erotyczny film”.** Pornografia ma być dla dzieci szkodliwa, ponieważ „niszczy ważny «organ seksualny» u ludzi: własną wyobraźnię, własne życzenia, pragnienia i potrzeby” oraz „przedstawia wyłącznie akty seksualne osób dorosłych”⁴⁵.

Po pierwsze należy zauważyć, że wszystkie treści przekazywane uczniom w ramach kompleksowej edukacji seksualnej, które można uznać za użyteczne dla ucznia i których umieszczenie w obowiązkowym programie nauczania można uznać za uzasadnione już się w nim znajdują – dotyczy to fizjologii układów rozrodczych oraz procesu prokreacji, zagrożeń związanych z chorobami wenerycznymi, efektywnej komunikacji, postawy asertywności czy stawiania granic w kontaktach seksualnych. Natomiast wszystko, co poza ten obszar wykracza okazuje się nie tylko niepotrzebne w kontekście edukacji szkolnej, ale wręcz narusza granice dobrego smaku, stanowi atak na naturalną wrażliwość i wstydlivość.

Istotą sprawy jest narracja mająca na celu zniechęcanie młodych ludzi do zawierania małżeństwa i zakładania rodziny, deprecjonująca rodzicielstwo i ukazująca dzieci jako zbędny ciężar, którego należy unikać za pomocą antykoncepcji, a jeśli metoda prewencyjna zawiedzie – aborcji. Promowane w ramach kompleksowej edukacji seksualnej postawy charakteryzuje dążenie do zaspokajania własnych zachcianek i popędów za wszelką cenę, zaprzeczenie odpowiedzialności, a także brak rzeczywistego szacunku dla drugiego człowieka – ta ostatnia cecha *sexed* jest wyjątkowo często negowana, jednak **niepodobna mówić o szacunku, kiedy na pierwszym planie w relacji między kobietą a mężczyzną umieszczana jest seksualność, a strony wzajemnie traktują się przedmiotowo.**

Edukacja seksualna nie posiada przede wszystkim elementu wychowawczego – trzeba wręcz powiedzieć, że mamy do czynienia z działaniem antywychowawczym. Ekspozycja dzieci i młodzieży na treści o charakterze seksualnym ma destrukcyjny wpływ na kształtowanie intelektu i woli, prowadzi do utraty kontroli nad własnymi zmysłami i popędami, co z kolei niewątpliwie nie uspasabia do podejmowania wysiłku intelektualnego, skupienia, wytrwałości i samokontroli, niezbędnych do pilnej nauki i pracy. Postawy jakie kształtuje edukacja seksualna są sprzeczne z wzorcami, jakie odnaleźć można w wielu książkach, podręcznikach i pracach zajmujących się tematyką wychowania – któremu przecież z założenia ma służyć oświata. „Wychowanie (*paideia*) nie jest niczym innym jak właściwym udysponowaniem człowieka do właściwego działania”⁴⁶, wszechstronnym kształceniem umysłu przy jednoczesnym opanowaniu popędów⁴⁷. Już w starożytnej Grecji za ideał wychowawczy stawiano człowieka wykształconego, udoskonalonego przez zdobywane cnoty – uważano, że „**to, co naturalne (zmysłowe, popędliwe, zwierzęce), musi zostać uprawione, uszlachetnione i poddane na służbę prawdzie, dobru i pięknu**”⁴⁸, wskazywano na konieczność „**opanowania siebie samego (...), władzę nad samym sobą**”⁴⁹.

45 Ganz schön intim, Verein Selbstlaut im Auftrag des Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur, 2017.

46 P. Jaroszyński, *Kalokagathia*, „Człowiek w kulturze”, 1994, nr 2, s. 37.

47 D. Zalewski, *Wychować człowieka szlachetnego*, Lublin 2013, s. 9.

48 Tamże, s. 8.

49 Tamże, s. 111.

Natomiast rozprężenie w sferze płciowości i uleganie popędowi seksualnemu w sposób szczególny „prowadzi do swoistego rozpuszczenia charakteru i rozluźnienia dyscypliny duchowej”⁵⁰. „Nie tylko wprowadza nieporządek w zmysłach, ale również dokonuje spustoszenia w umyśle i woli” – uleganie popędom wywiera silny wpływ na sferę decyzyjną, prowadzi do pochopności, niestałości, negatywnie wpływa na realizację powziętych decyzji⁵¹. Co więcej, biorąc pod uwagę, że „wszelkie spekulacje na tematy seksualne rozbudzają ciekawość, wyobrażenia, a tym samym budzą zmysłowe życie człowieka”⁵², niezrozumiały jest postulat profilaktycznego uświadamiania całej populacji młodzieży, nawet tej, która nie ma zamiaru rozpoczynać życia seksualnego.

W świetle antywychowawczego charakteru omawianych treści roszczenie, aby były one przekazywane uczniom w ramach państwowej edukacji szkolnej trzeba uznać za bezzasadne. W sposób oczywisty założenia kompleksowej edukacji seksualnej są sprzeczne z założeniami ustawy Prawo oświatowe. Warto też podkreślić, że **wprowadzenie obowiązku uczęszczania na zajęcia kompleksowej edukacji seksualnej** – wzorem części państw europejskich – **łamałoby również art. 48 ust. 1 oraz art. 53 ust. 3 Konstytucji RP, w myśl których rodzice mają prawo do wychowania i nauczania moralnego dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem.** Zaznaczyć też trzeba, że na podstawie tejże wolności rodzice mają również prawo wychowywać swoje dziecko w sposób sprzeczny z uniwersalnymi zasadami etyki i chrześcijańskim systemem wartości – a zatem także przekazywać treści uznane powszechnie za niewychowawcze i szkodliwe dla procesu kształcenia – kierując ogółem procesu wychowania, dobierając swojemu dziecku lektury i środowisko, lub też rezygnując z kontroli nad treściami przyswajanymi przez dziecko itd. Jednak kierowanie rozwojem dziecka w podobny sposób może odbywać się jedynie w zakresie pozaszkolnym, a wymaganie takiej postawy od powszechnego systemu edukacji jest bezpodstawne. Równie niezrozumiałe jest twierdzenie o konieczności systemowego zapoznawania dzieci i młodzieży z treściami dotyczącymi seksualności człowieka pod pretekstem z zapewnienia im trudno dostępnych informacji – w czasach rewolucji technologicznej i informacyjnej dotarcie do książek oraz internetowych informacji z zakresu kompleksowej edukacji seksualnej jest maksymalnie uproszczone.

WYCHOWANIE DO ŻYCIA W RODZINIE

Cele kształcenia – wymagania ogólne

1. Ukazywanie wartości rodziny w życiu osobistym człowieka. Wnoszenie pozytywnego wkładu w życie swojej rodziny.
2. Okazywanie szacunku innym ludziom, docenianie ich wysiłku i pracy, przyjęcie postawy szacunku wobec siebie.
3. Pomoc w przygotowaniu się do zrozumienia i akceptacji przemian okresu dojrzewania. Pokonywanie trudności okresu dorastania.
4. Kształcenie umiejętności przyjęcia integralnej wizji osoby. Wybór i urzeczywistnianie wartości służących osobowemu rozwojowi. Kierowanie własnym rozwojem, podejmowanie wysiłku samowychowawczego zgodnie z uznawanymi normami i wartościami. Poznawanie, analizowanie i wyrażanie uczuć. Rozwiązywanie problemów.

50 D. Zalewski, *Sztuka samowychowania*, Lublin 2019, s. 76.

51 Tamże, s. 77

52 D. Zalewski, *Wychować człowieka szlachetnego*, Lublin 2013, s. 115.

5. Pozyskanie wiedzy na temat organizmu ludzkiego i zachodzących w nim zmian rozwojowych w okresie prenatalnym i postnatalnym oraz akceptacja własnej płciowości. Przyjęcie integralnej wizji ludzkiej seksualności. Umiejętność obrony własnej intymności i nietykalności seksualnej oraz szacunek dla ciała innej osoby.
6. Uświadomienie i uzasadnienie potrzeby przygotowania do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny. Zorientowanie w zakresie i komponentach składowych postawy odpowiedzialnego rodzicielstwa.
7. Korzystanie ze środków przekazu, w tym z Internetu, w sposób selektywny, umożliwiający obronę przed ich destrukcyjnym oddziaływaniem.

B. Strzemieczna, *Moje dorastanie. Wychowanie do życia w rodzinie*. Program nauczania dla klas IV-VIII szkoły podstawowej, Grodzisk Mazowiecki 2017, s. 8.

8. Aspekt prawny – edukacja seksualna w kontekście pornografii

Jak zaznaczono w poprzednim rozdziale, cechą charakterystyczną modelu edukacji seksualnej typu C jest wybiórcze i niejednoznaczne definiowanie pornografii, nieuwzględniające krytyki narażania dzieci na tego typu treści. Według jednego z programów „nie ma powszechnej zgody w kwestii formułowania definicji pornografii, trudno jest wyjaśnić czym ona jest, a czym nie jest”, a warunkiem zakwalifikowania treści jako pornograficzne jest przede wszystkim eksponowanie siły i przemocy, a także nierealistyczna aparycja występujących w nich postaci.

W narracji kompleksowej edukacji seksualnej jedynie treści spełniające powyższe warunki (określane pojęciem tzw. ostrej pornografii) uznaje się za pornograficzne, a co za tym idzie – za nieodpowiednie dla dzieci. Konsekwentnie należy więc przypuszczać, że w oczach prowadzących zajęcia *sexed* nie ma przeciwwskazań, aby kierować do małoletnich przekaz o charakterze „łagodnej pornografii”, nie cechującej się wysokim stopniem obsceniczności i brutalności, a jedynie przedstawiającej nagość lub akty seksualne. W materiałach służących do nauczania edukacji seksualnej typu C pojawia się także pogląd jakoby pornografia była szkodliwa dla dzieci, ponieważ przedstawia wyłącznie akty seksualne osób dorosłych – co rodzi pytanie o rzekomą nieszkodliwość treści przedstawiających akty seksualne inne niż wykonywane wyłącznie przez osoby dorosłe.

Wątpliwości natury zarówno prawnej i etycznej rodzi jednak nie tylko enigmatyczna definicja pornografii, ale w równym stopniu także przekaz zawarty w materiałach dydaktycznych kompleksowej edukacji seksualnej oraz treści prezentowane dzieciom przez prowadzących w ramach zajęć. **Trzeba jasno stwierdzić, że ma tu miejsce osvajanie dziecka z seksualnością przez język, lekturę i obraz, nie-rzadko przekraczające granicę dobrego smaku.** W sposób szczegółowy i bez wątpienia niestosowny dla dziecka przedstawia się zarówno ludzkie organy płciowe, jak i akty seksualne. Za przykład takiego obrazu może posłużyć szwedzki film rysunkowy pt. „Sex på kartan”⁵³ przeznaczony do prezentacji w ramach szkolnej edukacji seksualnej, według autorów mający w sposób obrazowy odpowiadać na najczęstsze pytania młodzieży – **pojawia się jednak wątpliwość, czy materiały pokazujące w linii fabularnej czynności seksualne nastolatków nie ocierają się o kategorię treści nieobyczajnych lub nieprzyzwoitych, a nawet treści pornograficznych. Podobnie jest w przypadku materiałów tekstowych – czy to służących za konspekty zajęć i swoiste skrypty do odczytu dla prowadzących, czy przeznaczonych do przyswojenia przez uczniów – które w dużej mierze stanowią pewien rodzaj eufemistycznej literatury pornograficznej.**

53 Sex på kartan, RFSU, <https://www.rfsu.se/sex-och-relationer/for-pedagoger-och-yrkesverksamma/rfsu-material/sex-pa-kartan>, dostęp: 2 listopada 2020.

Warto rozpatrzyć problem treści, jakie obejmuje edukacja seksualna w kontekście pornografii, w świetle polskiego orzecznictwa i prawodawstwa. Przede wszystkim należy zauważyć, że definicja pornografii nakreślana przez twórców programów edukacji seksualnej jest z polskim orzecznictwem niezgodna. Jest to widoczne w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2010 r., sygn. Akt. IV KK173/10, według którego „treści pornograficzne» w rozumieniu art. 202 k.k. to zawarte w utrwalonej formie (np. film, zdjęcia, czasopisma, książki, obrazy) lub nie (np. pokazy na żywo), prezentacje czynności seksualnych człowieka (zwłaszcza ukazywanie organów płciowych człowieka w ich funkcjach seksualnych), i to zarówno w wymiarze niesprzecznym z ich biologicznym ukierunkowaniem, jak i czynności seksualnych człowieka sprzecznych z przyjętymi w społeczeństwie wzorcami zachowań seksualnych”⁵⁴. Jest oczywiste, że zgodnie ze stanowiskiem SN „treści pornograficzne” nie ograniczają się do treści wyjątkowo brutalnych, eksponujących się siłę i przemoc, gdyż w tym samym orzeczeniu SN zaznacza, że stanowiące odrębne pojęcie „sformułowanie «treści pornograficzne związane z prezentowaniem przemocy» użyte w art. 202 § 3 k.k. Obejmuje swoim zakresem także przedstawianie odegranych przez aktorów scen przemocy powiązanych z treściami, o jakich mowa w powołanym wyżej przepisie, jak też tego rodzaju sceny wytworzone za pomocą różnych innych technik wizualizacji”⁵⁵. Ponadto w uzasadnieniu prawnym czytamy, że „w doktrynie podkreśla się, że próby zdefiniowania pojęcia pornografii można podzielić na dwie grupy: 1) to definicje subiektywno-moralistyczne opierające się na elemencie zamiaru sprawcy, by określoną prezentacją wywołać podniecenie seksualne u odbiorcy, 2) definicje obiektywno-pragmatyczne opierające się nie na elemencie zamiaru sprawcy, lecz obiektywnej treści i skutków (domniemanych lub rzeczywistych) określonej prezentacji”⁵⁶. Z powyższego wynika, że aby uznać dane treści za pornograficzne nie musi zaistnieć element zamiaru sprawcy, aby wywołać podniecenie seksualne u odbiorcy – prezentowanie czynności seksualnych człowieka może więc kwalifikować się do tej kategorii, nawet jeśli według prezentującego cele jego działania mają charakter edukacyjno-informacyjny.

Krytyka narażania dzieci na kontakt z treściami nieprzyzwoitymi i pornograficznymi przebiega się w wielu przepisach polskiego prawodawstwa. Oprócz art. 202 §1 kodeksu karnego zasadnicze znaczenie ma w tym kontekście również art. 200 – zgodnie z art. 200 §3 „**kto małoletniemu poniżej lat 15 prezentuje treści pornograficzne lub udostępnia mu przedmioty mające taki charakter albo rozpowszechnia treści pornograficzne w sposób umożliwiający takiemu małoletniemu zapoznanie się z nimi, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3**”, natomiast art. 200 §5 rozszerza karę z § 3 także na osobę która „prowadzi reklamę lub promocję działalności polegającej na rozpowszechnianiu treści pornograficznych w sposób umożliwiający zapoznanie się z nimi małoletniemu poniżej lat 15”.

Niedopuszczalność rozpowszechniania treści pornograficznych w sposób narażający małoletniego na ich ekspozycję ujęto również w art. 18 ust. 4 i ust. 5 oraz art. 47e ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji⁵⁷. Przepisy te jednak nie dotyczą wyłącznie przekazów zawierających treści pornograficzne – **zabrania się rozpowszechniania wszelkich „audycji lub innych przekazów zagrażających fizycznemu, psychicznemu lub moralnemu rozwojowi małoletnich, w szczególności zawierających treści pornograficzne lub w sposób nieuzasadniony eksponujących przemoc”**⁵⁸, ogranicza się do późnych godzin nocnych „audycje lub inne przekazy mogące mieć negatywny wpływ na prawidłowy

54 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2010 r., sygn. akt. IV KK 173/10, LEX nr 667510.

55 Wyrok SN z 23 listopada 2010 r., sygn. akt. IV KK 173/10.

56 Wyrok SN z 23 listopada 2010 r., sygn. akt. IV KK 173/10.

57 Dz.U. 1993 Nr 7, poz. 34, t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 805.

58 Art. 18 ust. 4 ustawy z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji.

fizyczny, psychiczny lub moralny rozwój małoletnich, inne niż te, o których mowa w ust. 4⁵⁹, a ponadto podkreśla się konieczność kierowania się „potrzebą zapewnienia skutecznej ochrony małoletnich przed szkodliwymi dla nich treściami”⁶⁰.

Nie bez znaczenia jest również fakt istnienia przepisów przeciwko nieobyczajności i nieprzyzwoitości, tj. art. 107a, art. 140 oraz art. 141 k.w., które poddają karze sprawcę nieobyczajnego wybryku, a także umieszczającego w miejscu publicznym nieprzyzwoite ogłoszenie, napis lub rysunek lub używającego słów nieprzyzwoitych. Przepisy te przez odwołanie do czynów publicznych nie dotyczą placówek szkolnych – ograniczone są do sytuacji, w której działanie może być dostrzeżone przez nieokreśloną liczbę nieoznaczonych z góry osób – jednak znamienne jest powołanie się przez ustawodawcę na znamiona nieobyczajności i nieprzyzwoitości. Według literatury „uważa się, że pojęcie obyczajności (...) oznacza obyczajność w dziedzinie płciowej”⁶¹, lub według innych argumentacji: „przez obyczajność należy rozumieć każdy sposób zachowania się w grupie społecznej, który wymagany jest przez tę grupę i którego naruszenie jest negatywnie przez nią oceniane”⁶². Natomiast „nieprzyzwoitości rysunkami, wyrazami itp. są te, które mogą wywołać oburzenie społeczne, mają bezwstydną charakter bądź też dają wyraz lekceważeniu uczuć innych osób”⁶³. Pojawia się więc pytanie czy działanie uznane za nieobyczajne lub nieprzyzwoite w momencie, gdy ma miejsce w przestrzeni publicznej, nie jest wciąż działaniem o charakterze nieobyczajnym lub nieprzyzwoitym również wtedy, gdy ma miejsce w obecności małoletnich uczniów znajdujących się na terenie szkoły. Nawet wobec braku sankcji prawnych za tego rodzaju działanie nie należałoby go wówczas pochwalać.

W wyżej przytoczonych przepisach przejawia się głęboka dezaprobatą dla rozpowszechniania szkodliwych i demoralizujących treści w sposób narażający małoletnich na ich przyswojenie – co w szczególności dotyczy treści pornograficznych – a także generalna postawa ustawodawcy przeciwna nieobyczajności. Tymczasem treści objęte programem edukacji seksualnej nie wydają się spełniać kryteriów obyczajności i stosowności dla odbiorców, do których są kierowane, co czyni postulaty wprowadzenia kompleksowej edukacji seksualnej do polskiego systemu oświatowego nieuzasadnionymi również w świetle prawa.

59 Art. 18 ust. 5 ustawy z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji.

60 Art. 47e ust. 3 ustawy z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji.

61 M. Bojarski, komentarz art. 140, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń*. Komentarz, Wyd. 8, Warszawa 2019, SIP Legalis.

62 Tamże.

63 M. Bojarski, komentarz art. 141, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń*. Komentarz, Wyd. 8, Warszawa 2019, SIP Legalis.

9. Podsumowanie i wnioski: szkodliwy wpływ edukacji seksualnej typu C

Przeprowadzona analiza danych każe wątpić w skuteczność edukacji seksualnej typu C. Założenia programów edukacji seksualnej, tj. m.in. zapobieganie ciężom nastoletnim, ograniczanie zapadalności na choroby przenoszone drogą płciową, opóźnienie wieku inicjacji seksualnej czy zmniejszenie liczby przestępstw o charakterze seksualnym nie są spełnione w krajach, które przyjęły ten model edukacji seksualnej. Co więcej, na wielu z wyżej wymienionych płaszczyzn **kraje o tradycyjnym, kładącym nacisk na wstrzemięźliwość modelu edukacji seksualnej, wypadają znacznie lepiej – osiągają niższe wartości wskaźników uznanych za niepożądane**. Warto zwrócić szczególną uwagę na przeciętny wiek inicjacji seksualnej, który w Polsce wynosi, zgodnie z badaniami przywołanymi w rozdziale 4, ok. 18 lat, podczas gdy w Niemczech czy Szwecji jest to niemal dwa lata mniej. Jeśli chodzi o choroby przenoszone drogą płciową, również trudno byłoby wykazać pozytywny związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy powszechną, zwulgaryzowaną edukacją seksualną, a występowaniem tego typu chorób w populacji. I tak wskaźnik nowo wykrytych przypadków zakażenia WZW C na 100 tys. mieszkańców wyniósł w 2014 roku dla Polski 9,3, zaś w Szwecji 18,5 – czyli ponad dwa razy więcej. **Brak skuteczności powszechnej edukacji seksualnej jest szczególnie widoczny także w obszarze przestępstw o charakterze seksualnym**. Wskaźnik przestępstw o charakterze seksualnym, w tym gwałtów, na 100 tys. mieszkańców, wyniósł w 2017 r. w Polsce w przybliżeniu 8, w Niemczech 42, w Danii 83, a w Szwecji aż 189!

Należy ponadto zwrócić uwagę na treść programów edukacji seksualnej typu C, która padając na nieukształtowany jeszcze umysł osoby młodej lub wręcz dziecka, wprost staje się promocją antykoncepcji, aborcji, dowolnie częstych zmian partnerów seksualnych, wczesnej inicjacji seksualnej, a także dewiacji seksualnych. Tego typu wpływ edukacji seksualnej na życie osób jej poddanych nie może być jednak w świetle założeń tego typu zajęć uznany jedynie za efekt uboczny, niepożądany. Bowiem obok spadku liczby cięż wśród nieletnich czy zmniejszenia występowania chorób wenerycznych – które to „cele kształcenia” w ramach sexed zostały już w poprzednich rozdziałach przedstawione i obalone – wymienia się także konieczność „zwiększania świadomości” uczniów na temat własnej seksualności.

Powyższe „zwiększanie świadomości” odbywać ma się w paradygmacie, według którego centralnym punktem istoty człowieczeństwa jest seksualność. Paradygmat ten wyrażony został w np. w Deklaracji Praw Seksualnych organizacji International Planned Parenthood Federation, której czwarta zasada brzmi: *Seksualność i przyjemność z niej wypływająca jest centralnym aspektem bycia człowiekiem, niezależnie od tego, czy osoba decyduje się na rozmnażanie, czy nie*⁶⁴. **W myśl tego paradygmatu istotą**

64 International Planned Parenthood Federation, *Sexual rights: an IPPF declaration*, 2008, https://www.ippf.org/sites/default/files/sexualrightsippfdeclaration_1.pdf, dostęp: 24 listopada 2020.

człowieczeństwa nie jest więc wolność, miłość, wiara czy inne wartości powszechnie uznawane w kulturach świata za nadrzędne, a jedynie prymitywna fizyczność.

Uwarunkowań tego stanu rzeczy należy szukać również w wielu innych czynnikach życia społecznego, takich jak kultura, warunki życia czy wpływ imigracji (zwłaszcza z innych kręgów kulturowych). Jednak, w obliczu dokonanej analizy danych, edukację seksualną typu C należy uznać za nieskuteczną z punktu widzenia rezultatów, które zakłada się w samych programach edukacji seksualnej. Można wręcz wnioskować, że – ze względu na swój techniczny i zwulgaryzowany charakter oraz zachęcanie dzieci i młodzieży do „eksplorowania własnej seksualności” – edukacja seksualna typu C jest czynnikiem przyczyniającym się do zwiększenia skali zjawisk, którym w założeniu miałyby zapobiegać.

Bibliografia

- » Biuro Regionalne Światowej Organizacji Zdrowia dla Europy i Federalne Biuro ds. Edukacji Zdrowotnej w Kolonii (BZgA), *Standardy edukacji seksualnej w Europie*, 2010.
- » Bojarski M., komentarz art. 140, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Wyd. 8, Warszawa 2019, SIP Legalis.
- » Bojarski M., komentarz art. 141, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Wyd. 8, Warszawa 2019, SIP Legalis.
- » Britton A. Parker R., Wellings K., *Sexuality education in Europe – a reference guide to policies and practices*, IPPF European Network, 2006.
- » Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, *Sexualaufklärung in Europa*, 2006.
- » BZgA, *Youth Sexuality 2015. Repeat survey. The Outlook of 14 to 25-year-olds.*, Kolonia 2015.
- » Cardinal M., Braeken D., Shand T., Drew A.M., Watson K., *From evidence to action: Advocating for comprehensive sexuality education*, International Planned Parenthood Federation, 2009.
- » Cavin A., *L'éducation sexuelle à l'école à travers la presse vaudoise*, Vulliens 2016.
- » David H., Skilogianis J., Posadskaya-Vanderbeck A., *From Abortion to Contraception: A Resource to Public Policies and Reproductive Behavior in Central and Eastern Europe from 1917 to the Present*, Greenwood Publishing Group, 1999, str. 138-139.
- » European Centre for Disease Prevention and Control, *Annual Epidemiological Report 2016 – Hepatitis C*, Stockholm 2016.
- » European Centre for Disease Prevention and Control/WHO Regional Office for Europe, *HIV/AIDS surveillance in Europe 2019 – 2018 data*, Stockholm 2019.
- » Family Planning Association, *Sex and Relationships Education Factsheet*, London 2011.
- » Freie und Hansestadt Hamburg Behörde für Schule, Jugend und Berufsbildung, *Richtlinien für die Sexualerziehung*, Amt für Schule, Hamburg 1996.
- » *Ganz schön intim*, Verein Selbstlaut im Auftrag des Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur, 2017.
- » Hagan J.F., Kaplan D.W et al., *Sexuality Education for Children and Adolescents*, American Academy of Pediatrics, Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health and Committee on Adolescence, "Pediatrics", 108 (2001), s. 498-502.
- » Hilgers A., Krenzeri S. und Mundhenke N. w imieniu BZgA, *Richtlinien und Lehrpläne zur Sexualerziehung. Eine Analyse der Inhalte, Normen, Werte und Methoden zur Sexualaufklärung in den sechzehn Ländern der Bundesrepublik Deutschland*, BZgA, Kolonia 2004.
- » International Planned Parenthood Federation, *Sexual rights: an IPPF declaration*, 2008.
- » Iyer P., Aggleton P., *Seventy years of sex education in Health Education Journal: a critical review*, "Health Education Journal", 74, nr 1 (2015), s. 3-15.
- » Jaroszyński P., *Kalokagathia*, „Człowiek w kulturze”, 1994, nr 2, s. 37.
- » Johnston W.R., *Historical abortion statistics, FR Germany*, Johnston's Archive, 2020, www.johnston-sarchive.net/policy/abortion/ab-frgermany.html, dostęp: 24 listopada 2020.

- » Keating S., Morgan M., Collins B., *Relationships and Sexuality Education (RSE) in Primary and Post-Primary Irish Schools*, 2018.
- » Ketting E., Ivanova O., *Regional overview of the status of sexuality education in 25 countries of the WHO European Region*, IPPF, BZgA, Cologne 2018.
- » Ketting E., Ivanova O., *Sexuality Education in the WHO European Region: Sweden*, IPPF, BZgA, Cologne 2018.
- » Ketting E., Ivanova O., *Sexuality Education in the WHO European Region: Germany*, IPPF, BZgA, Cologne 2018.
- » Krakowiak M., *Edukowanie do dojrzałości rodzicielskiej w przekazie dodatku „Edukacja Rodzinna” do miesięcznika „Rodzina i Szkoła” w latach 1982-1989*, „Przegląd pedagogiczny”, 1 (2018), s. 158-170.
- » Król T., *Wędrując ku dorosłości. Program nauczania. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów klasy 6 szkoły podstawowej*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2019
- » Lišková K., Jarska N., Szegdi G., *Sexuality and gender in school-based sex education in Czechoslovakia, Hungary and Poland in the 1970s and 1980s*, „The History of the Family”, 2019.
- » Mazurek E., *Rozkład materiału nauczania z biologii dla klasy 7 szkoły podstawowej oparty na Programie nauczania biologii – Puls życia autorstwa Anny Zdziennickiej*, 2017.
- » Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, *Výchova K Manželstvu A Rodičovstvu. Učebné Osnovy*.
- » Miskolci J., Bosý D., Jesenková A., Bosá M., Minarovičová K., *Young people's attitudes toward sex education as their human right in Slovakia*, „Sex education”, 20 (2019), s. 1-16.
- » Official Statistics of Sweden, Statistics – Health and Medical Care, *Induced abortions 2009, 2010*.
- » Procházková P., *Současná Diskuse O Sexuální Výchově v České Republice A Stanovisko Římskokatolické Církve K Těto Problematicce*, 2014.
- » Renold E., McGreeny E., *Informing the Future of the Sex and Relationships Education Curriculum in Wales*, Cardiff University, 2017.
- » Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. z 2014 r., poz. 395, z późn. zm.).
- » Skollag 2010:800, t.o.m. SFS 2020:605, Utbildningsdepartementet.
- » Strzemieczna B., *Moje dorastanie. Wychowanie do życia w rodzinie. Program nauczania dla klas IV-VIII szkoły podstawowej*, Grodzisk Mazowiecki 2017.
- » The Public Health Agency of Sweden, *Sexuality and health among young people in Sweden. UngKAB15 – a survey on Knowledge, Attitudes and Behaviour among young people 16–29 years old.*, 2017.
- » Ustawa o radiofonii i telewizji z dnia 29 grudnia 1992 r. (Dz.U. 1993 Nr 7, poz. 34, tj. z dnia 8 kwietnia 2020 r.).
- » Ustawa Prawo Oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 59, tj. z dnia 7 maja 2020 r.).
- » Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. z 1993 r., nr 17, poz. 78, z późn. zm.).
- » Verein Selbstlaut im Auftrag des Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur *Ganz schön intim. Sexualerziehung für 6 - 12 Jährige. Unterrichtsmaterialien zum Download.*, 2017.
- » Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2010 r., sygn. akt. IV KK 173/10, LEX nr 667510.
- » Zalewski D., *Sztuka samowychowania*, Lublin 2019.
- » Zalewski D., *Wychować człowieka szlachetnego*, Lublin 2013.

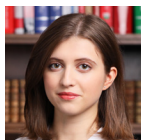
Biogramy autorów i redaktorów

Filip Furman

 <https://orcid.org/0000-0003-0785-7341>

Doktor nauk o zdrowiu, socjolog, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego oraz pekińskiego Beijing Language and Culture University. Rozprawę doktorską obronił w Narodowym Instytucie Zdrowia Publicznego – Państwowym Zakładzie Higieny. Doświadczenie zdobywał w Ministerstwie Zdrowia i w organizacjach pozarządowych zajmujących się szeroko pojętym obszarem zdrowia - zarówno od strony naukowej, jak i systemowej. Zawodowo zajmuje się bioetyką, socjologią zdrowia i zdrowiem publicznym. Dyrektor Centrum Nauk Społecznych i Bioetyki w Instytucie na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris.

Gabriela Szewczuk

 <https://orcid.org/0000-0002-9900-8349>

Studentka Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie oraz absolwentka programu International Baccalaureate z dyplomem dwujęzycznym. W obszarze jej zainteresowań leżą zarówno finanse i klasyczna szkoła ekonomii, jak kultura i literatura klasyczna. Analityk w Centrum Nauk Społecznych i Bioetyki Instytutu na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, współautorka publikacji z zakresu ochrony instytucji małżeństwa i rodziny, ochrony życia, bioetyki oraz ekonomii, m.in. raportu „Równouprawnienie czy uniformizacja? Polityka na rzecz równości kobiet i mężczyzn Unii Europejskiej”.

Tymoteusz Zych

 <https://orcid.org/0000-0002-9932-5109>

Doktor nauk prawnych, doktorat obronił na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Absolwent WPiA UW oraz Międzyuczelnianych Indywidualnych Studiów Humanistycznych w Akademii Artes Liberales, realizowanych na Uniwersytecie Warszawskim i Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Jego książka poświęcona problematyce pewności prawa została nagrodzona w konkursie „Monografie” Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. Wiceprezes Zarządu Instytutu na rzecz

Kultury Prawnej Ordo Iuris, wykładowca akademicki, wiceprezes Konfederacji Inicjatyw Pozarządowych Rzeczypospolitej. Autor licznych ekspertyz, opinii prawnych i artykułów naukowych z zakresu ochrony praw człowieka, prawa rodzinnego i polityki rodzinnej, prawa konstytucyjnego oraz międzynarodowego prawa publicznego. Jego opinie i ekspertyzy były wykorzystywane w procesie legislacyjnym, a także przyjmowane zarówno przez polskie i zagraniczne sądy oraz trybunały, jak i międzynarodowe instytucje sądownicze. Opracowywał i prezentował opinie dotyczące problematyki praw człowieka oraz prawa konstytucyjnego na prośbę m.in. Komitetu Monitorującego Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, Komisji LIBE Parlamentu Europejskiego, Komisji Weneckiej i Departamentu Stanu USA.

Nasze publikacje

Nasze publikacje

Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris

powstał, by bronić osoby i środowiska zagrożone społeczną marginalizacją bądź wykluczone ze względu na przywiązanie do naturalnego ładu społecznego i tradycyjnych wartości, poświadczonych w Konstytucji RP. Działamy na rzecz prawnej ochrony człowieka na każdym etapie życia, tożsamości małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny, autonomii rodziny, wolności religijnej oraz prawa do prowadzenia działalności gospodarczej w zgodzie z własnym sumieniem.

Eksperci z Centrum Analiz Prawnych Ordo Iuris:

- analizują i opiniują projekty ustaw,
- docierają z prawną argumentacją do polityków w kraju i w instytucjach europejskich,
- biorą udział w pracach komisji parlamentarnych,
- przedstawiają opinię w sądach (tzw. amicus curiae),
- monitorują działania administracji publicznej.

Prawnicy z Centrum Interwencji Procesowej Ordo Iuris:

- występują w obronie rodzin zagrożonych rozbięciem z powodu nieuzasadnionej ingerencji państwa,
- reprezentują przedstawicieli zawodów medycznych i innych grup zawodowych, doświadczających trudności w profesjonalnym wykonywaniu zawodu zgodnie z osądem własnego sumienia,
- występują jako rzecznicy słowa i zgromadzeń, szczególnie w interesie obrońców życia,
- biorą udział w postępowaniach przed Trybunałem Konstytucyjnym na rzecz spójności obowiązującego prawa z porządkiem konstytucyjnym Rzeczypospolitej Polskiej.

Instytut Ordo Iuris jest fundacją i zakres naszej aktywności jest ściśle uzależniony od funduszy, które pozyskamy na działalność statutową. Ceniąc sobie niezależność nie korzystamy ze środków publicznych i grantów, których pozyskanie mogłoby ją ograniczać. Naszą działalność prowadzimy tylko dzięki hojności naszych Darczyńców, zwłaszcza tych, którzy wspierają nas regularnie co miesiąc, w ramach Kręgu Przyjaciół (więcej o nas: www.przyjaciele.ordoiuris.pl).

RAZEM MOŻEMY REALNIE WPŁYWAĆ NA RZECZYWISTOŚĆ!

Darowiznę można przekazać na konto:

34 1020 1026 0000 1502 0301 0469

Fundacja Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris

ul. Zielna 39, 00-108 Warszawa

oraz za pomocą przelewów internetowych Tpay i PayPal

(szczegóły na stronie www.ordoiuris.pl)

ordoiuris.pl

[/ordoiuris](https://www.facebook.com/ordoiuris)

[@ordoiuris](https://twitter.com/ordoiuris)

[/ordoiuris](https://www.youtube.com/ordoiuris)

[/ordo.iuris](https://www.instagram.com/ordo.iuris)

Bez wątpienia mamy do czynienia z materiałem naukowym opartym na rzetelnej kwerendzie źródeł i dokumentów, których mnogość i precyzja odczytania muszą wzbudzać szacunek każdego, kto profesjonalnie zajmuje się nauką.

Tekst sam w sobie, chociażby tylko wymową liczb popartych konkretnymi badaniami i odnośnikami do nich poraża i każe szeroko otwierać oczy. Autorzy wątpiąc w słuszność wprowadzania czy zabiegania o wprowadzenie, edukacji seksualnej „typu C”, prowadzą swoją narrację konsekwentnie i metodycznie, od punktu do punktu, od faktu do faktu.

Mimo, że artykuł – zwłaszcza w kontekście ostatnich wydarzeń – wpisuje się w spór, albo już wojnę ideologiczną, sam w sobie jest od ideologii wolny. Nauka bowiem docieka prawdy o świecie, a nie służy do przekonywania czy propagowania tej czy innej ideologii. I tę prawdę przy pomocy zestawień, tabel czy wykresów Autorzy bez skrupułów i lęków pokazują.

Z recenzji naukowej prof. dr. hab. Aleksandra Nalaskowskiego

ISBN 978-83-959177-5-2

9 788395 917752

INSTYTUT NA RZECZ KULTURY PRAWNEJ ORDO IURIS

www.ordoiuris.pl